રા. નવલરામ લક્ષ્મીરામની જીવનકથા

રા. નવલરામ લક્ષ્મીરામની જીવનકથા

[illegible] # પ્રસ્તાવના. નવલગ્રંથાવલિ

રા. રા. નવલરામ લક્ષ્મીરામના કુટુંબ તરફથી તેમના આશ્રિત રા. હરિલાલ વલ્લભરામે [illegible] નવલરામભાઈના લખાણોનો સંગ્રહ છપાવવા વિષે મ્હારો અભિપ્રાય પુછ્યો અને પ્રસ્તાવના માગી. [illegible] પ્રસ્તાવનાની તો તેમને જરૂર ન જ હતી, કારણ આ કાર્યમાં જેટલું કરવું [illegible] કરેલું [illegible] સિવાય [illegible] પુછેલા [illegible] આટલું [illegible] નવલરામભાઈના [illegible] [illegible] પોતાની [illegible] હતા. માત્ર [illegible] ગ્રંથોની વ્યવસ્થા બાબતોમાં જ પ્રસ્તાવના જોઇતી હતી. આવા સાહિત્ય, વિદ્વાન, પ્રતિભાવાન, [illegible] ઉદ્યમી, અને ઉદ્યોગી ગ્રંથકારને [illegible] [illegible] તેના મરણ પછી કોઈ પણ ગ્રંથકાર આવી પ્રસ્તાવના આપે તો એ કંઈ અનુકૂળ છે એમ જાણી, અલબત્ત કમ હોવા છતાં પણ આ અનુકૂળ કરવું મેં સ્વીકાર્યું છે, અને તે વિષે કંઈક કહેવા માટે હું [illegible] [illegible] રા. હરિલાલે આવી પ્રસ્તાવના [illegible] માગી ત્યાં [illegible] નિર્ણય કર્યો વધારે પ્રસ્તાવના માગવી મુકી દેત તો ગુજરાતી [illegible] વિશે મ્હારો કૃતજ્ઞતાદોષ [illegible]. [illegible] આ પ્રસ્તાવના આપવાનું [illegible] તો મ્હારે વધારે [illegible] કારણ કહેવા માટે છું કે મ્હારાથી [illegible] પ્રસ્તાવના આ કાર્યમાં [illegible] [illegible] તે આપનાર મળત તો વધારે સારું થાત.

રા. નવલરામનો એક ગ્રંથ શાળાઓમાં [illegible] હતો અને તે તેમની આખર સુધીમાં પોતાના નામથી અથવા નામ વિના જે જે છુટક લખાણો બ્હાર પાડ્યાં છે તે ઉપરાંત [illegible] ઘણાં પત્રોમાં તેમનું [illegible] સાહિત્ય [illegible] છે. ઉપરાંત [illegible] [illegible] હાથનું [illegible] છપાવવા [illegible] છે. આ બધું જે [illegible] આ સંગ્રહમાં મૂક્યું છે તે [illegible] છે એવું [illegible] આ સર્વ [illegible] [illegible] હતી. [illegible] કંઈ કંઈ [illegible] તો [illegible] છે, પરંતુ કેટલાંક [illegible] છે, કેટલાંક

તત્કાલસંબંધી હોય છે, અને ...

કેટલાક લેખોનાં પ્રયોજન તાત્વિક

ઉદ્દેશો હોય છે. જે ગ્રંથો તાત્વિક પ્રશ્નો માટે

લખાયેલા નથી અથવા તેને ઉપયોગી નથી એવા ગ્રંથો છપાવવા

એ માત્ર ઘણા મોટા ગ્રંથકારોના વારસોને શોભે છે, કારણ એવા

ગ્રંથકારો વિશે જાણવાની વાતો જાણવાની

જગત અભિલાષી હોય નહીં. આથી અને એવા બીજા વિચારોથી

આપણા ગ્રંથકારના લેખોમાંથી લીધેલા લેખો આ સંગ્રહમાં રાખીને એવા

લેખો રદ કર્યા છે.

અપ્રસિદ્ધ લેખોમાંથી જેટલા લેખોમાં ગ્રંથકર્તાના

મન-સંસારનું સ્વતંત્ર પ્રતિબિંબ પડી રહેલું છે તેવા લેખો આ

સંગ્રહમાં લીધા છે. આમાંના કેટલાક લેખ ઇંગ્રેજી-મિશ્રિત છે.

સંગ્રહના બીજા ભાગમાં "મનના વિચાર" નામના જુદે જુદે

પ્રસંગે લખાયેલા વિચાર આનું દૃષ્ટાંત છે.

કેટલાક અપ્રસિદ્ધ લેખો કર્તા હયાત હતા ત્યારે છપાયેલા પણ ...ના તેને

કંઈ કારણોથી છપાવવા રહી ગયેલા હોવા જોઈએ એવા

લીધા છે.

બાકીના અપ્રસિદ્ધ લેખો છપાવવા કર્તાએ જ યોગ્ય ધારેલું

નહીં અથવા જાણી જોઈ છપાવેલા નહીં અને વાચકો પ્રત્યે પણ ઉપ-

યોગી નથી એવું સમજી સંગ્રહમાં લીધા નથી.

કર્તા ઘણાં વરસ સુધી "ગુજરાત શાળા પત્ર"ના તંત્રી હતા અને તેમાં

તેમનું લખાણ ઘણું થયું છે, પણ તેમાંનો ઘણોક ભાગ

વર્તમાન-પત્રોના આધારના લેખોની પેઠે તત્કાલસંબંધી

હતો અને હવે તેમાં રુચિ રહે એમ નથી. કર્તાને નામે આ સંગ્રહ

છપાયેલા હતા તે બાબત કર્તા વિના દૂર નહીં અને અમે

પણ તે બાબત કરવામાં આવ્યો છે.

કેટલાક ગ્રંથોનો "કોપી-રાઈટ" પરદેશી ગયેલો છે અને

પાઠ્ય કેટલાક લેખ માત્ર વિદ્યાર્થીઓને વાસ્તે જ જુદા પ્રસિદ્ધ કરવામાં

આવ્યા છે તે પણ આ સંગ્રહમાં લીધા નથી.

બાકીના સર્વ પ્રસિદ્ધ લેખ સંગ્રહમાં દાખલ કર્યા છે,

અને તેના નામે પ્રમાણે જુદા જુદા ભાગ કરી જુદા જુદા

છપાવ્યા છે.

૧. નાટકો, કાવ્યો, વાર્તાઓ, વગેરે રસના લેખ અને

ભાષાંતર.

૨. "ગ્રંથો, ગ્રંથકારો, અને સાહિત્યચર્ચા" એ નામ બીજા ભાગને

આપવામાં આવ્યું છે. એક ભાગ સર્વ વર્ગના વાંચનારાઓને વાસ્તે છે

રહે. આ ~~[illegible]~~ બીજા ભાગના વિષય માત્ર વિદ્વાન વર્ગને ઉપયોગી

પ્રિય થશે. નવલરામની રીતિ ગ્રંથકાર કરતાં ગ્રંથપરીક્ષકરૂપે વધારે છે,

અને તેમની વિદ્વત્તા, બુદ્ધિ, અને ~~[illegible]~~ તેમણે કરેલી ગ્રંથપરીક્ષાઓમાં

સ્પષ્ટ જોવામાં આવે છે. તેમના પ્રસિદ્ધ તેમ અપ્રસિદ્ધ લેખોમાં આપણી

ભાષાના મ્હોટા, જૂના તથા નવા, ગ્રંથકારોને યોગ્યતા પ્રમાણે અવ-

લોકન આપેલું છે અને એ ગ્રંથકારોની ગ્રંથકારતાનું પૃથક્કરણ કરેલું

~~[illegible]~~ છે. કેટલાક લેખો અમુક ગ્રંથકારને ઉદ્દેશી લખેલા નથી પરંતુ તે લેખોમાં

"સાહિત્યચર્ચા"નું નામ આપી આ

વિષય તેને લગતો હોવાથી તેને આ ભાગમાંથી, પહેલા

ભાગમાં મૂકેલા છે. ગ્રંથકારો અને ગ્રંથપરીક્ષકોને આ ભાગમાંથી

જાણવાનું મળી આવશે.

૩. ત્રીજા ભાગમાં શાળોપયોગી લખાણ છે. કેવળ વિદ્યાર્થીઓને

~~[illegible]~~ નહીં પણ તેમના શિક્ષકોને પણ ઉપયોગી ~~[illegible]~~ શિક્ષણના શાસ્ત્ર

સંબંધી વિષયો આ ભાગમાં છે. નવલરામની નોકરીના દિન કેવળ કેળવણી-

[illegible] ન હતી, પરંતુ પોતાનું કામ પ્રીતિથી કરતા હતા, અને એ નોકરીને અનુભવ અને આ ઉદ્દેશનું

યોગ્ય રીતે સમજવા શિક્ષણશાસ્ત્રના નિયમોનું મનન કરતા હતા.

ફળ આ ભાગમાં પણ રીતે સમાવેલું છે.

૪. ચોથા ભાગમાં સામાન્ય સ્થાનના વિષયો છે. આ વિષયો

ઉપર આપેલા ભાગમાં ગોઠવાય એવા નથી. અત્યારના સમાન સામયિકોમાં

~~[illegible]~~ ગુજરાતી વાંચનારાઓ-

તેમ શાળાપત્રમાં આ વિષયો વંચાયેલા છે. તેને વાસ્તે

~~[illegible]~~ મ્હોટી ભાગમાં આવું સામાન્ય સ્થાન પણ નથી. તેને વાસ્તે

આવા સંગ્રહની જરૂર છે.

આવી રીતે ચાર ભાગમાં રા. નવલરામનાં લખાણોનો સંગ્રહ ~~[illegible]~~

છપાવી ~~[illegible]~~ પ્રત્યેક ભાગ છૂટો ~~[illegible]~~ રાખવામાં

~~[illegible]~~ વિચાર તેમ બધા ભેગા વિચાર એવી વ્યવસ્થા રાખવામાં

આવી છે. એક સંપૂર્ણ ગ્રંથ તેમ ~~[illegible]~~ પ્રત્યેક છૂટા ભાગની સાથે રા. નવલરામની જીવનકથા પણ

પણ મૂકવામાં ~~[illegible]~~ આવી છે.

ગુજરાતી ભાષાની નોકરી સંબંધે જુદા જુદા વખતના જુદા જુદા વિચાર

જુદા વિચાર છે અને રા. નવલરામ પણ જુદી જુદી વખતે જુદા જુદા વિચાર

રાખતા હતા. તેમનાં લખાણોને [illegible] પોતાના અભિપ્રાયની [illegible]

અનેક [illegible] તેમ આ ગ્રંથોના ~~[illegible]~~ મુદ્રાંકન [illegible] રાખવાનો

[illegible] ન હોવાથી, [illegible] ~~[illegible]~~ તેમ [illegible] સૂચના [illegible]

આ મુદ્રાંકન છાપનાર તથા [illegible] હાલમાં [illegible]

છે. ~~[illegible]~~ તેમણે પોતપોતાના મત પ્રમાણે આ કામ [illegible] છે, અને તેમનો

[illegible] ~~[illegible]~~

[illegible] — [illegible]

નાર ગ્રંથકાર પ્રતિ [illegible] —

[illegible] ~~[illegible]~~ લખાયું છે.

~~[illegible]~~ [illegible]

કેટલાક શબ્દોમાં અંગ્રેજીને અને ફેરફાર કરી રાખેલા તે [illegible]

ફેરફાર આ અંકમાં સ્વીકાર્યા છે. [illegible] ઘણો ભાગ આજ રીતે અંગ્રેજી જે

કર્યો છે. [illegible] બાકીના ભાગમાં કેટલાક ભાગ તો નવા જ લખેલા

છે અને [illegible] તેમાંથી [illegible] પણ કેટલાક ઉમેરી વાંચવા જેવો ભાગ તેમણે

ઉમેરી લખેલો છે. પહેલાં આઠ પ્રકરણ પાછાં સાદી રીતે ગુજરાતીમાં હતાં અને

..., તે ભાગ ... "ઓપિનિયન"માં ન હતો, ગુજરાતીમાં ... હતો, અને

..., તે ભાગ ... આ ભાગ ... કરી

... પણ ... જોઈએ. ... આ આઠ પ્રકરણો

... હતાં તે ... જરૂરી ... આ ... આ

... મૂળ ... છે, અને તેમ

ભાગ ઉમેરી વાંચવાનું [illegible] ... "ઓપિનિયન"ને મળતી કરવા ...

... ઘણાં ... [illegible] ... ફેરફાર થયા છે. ...

... તેમ જ ... ફેરફાર [illegible] અને ફેરફાર

... ફેરફાર ... [illegible] ...

... : ... છે [illegible]

[illegible]

[illegible]

... લખ્યો ... [illegible]

[illegible] ... તે ... આ ...

... વાંચનારાં ... [illegible]

... ભાષામાં ... છે. [illegible]

... તે ... વાંચવાનું ... નથી ... તેને

... ભાષાને ... ગણ્યા છે

[illegible] ... ભાગને ... ગણ્યા છે

મો. ક. ગાં.

વાંચ.

મો.

રા. નવલરામ લક્ષ્મીરામની જીવનકથા.

[illegible]

કવિ નર્મદાશંકર જેવા પાસે બેઠા ન હતા એવો છે, તેમની જીવનકથાનાં સાહિત્ય હજુ ભેગાં છે, અને તેમાંના જ તે સાહિત્યના લખનારની જીવનકથા લખવાનો પ્રસંગ આવે છે એ ઈંગ્લેંડના મહાન ગ્રંથકારોમાંની એક છે. એવા ગ્રંથકારો દુર્લભ હોય છે અને વિલક્ષણ રીત અને વૈભવના વિચાર સુઝાડે છે. પરંતુ આ સ્થળ તેવા વિચારો કરવાનું નથી; [illegible] દુર્લભ હોય પણ [illegible] છે. [illegible] પ્રતિબિંબરૂપ હોવું [illegible] તે આ નથી એમ જ.

રા. નવલરામના જીવનની શરૂઆતના સાહિત્ય [illegible] કવિ નર્મદાશંકર [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] છે. આ

[illegible]

[illegible] નથી, [illegible]

[illegible]

[illegible] નથી. કવિ દલપતરામ, [illegible] અને તેમના

[illegible] રા. [illegible] અને રા. રા. [illegible]

કવિ [illegible] રા. રા. [illegible]

[illegible] રા. રા. [illegible]

[illegible]

[illegible] અને [illegible] રા. [illegible], કવિ

[illegible], કવિ [illegible], અને [illegible]

[illegible] જુદે જુદે પ્રસંગે [illegible]

જુદે જુદે [illegible] હતો, [illegible]

અને [illegible] પણ પ્રસંગે પ્રસંગે

[illegible] છે. પરંતુ તેમની

[illegible] છે. [illegible]

[illegible] હતો [illegible]

[illegible] —

[illegible] છે — તો

[illegible], પણ [illegible]

કવિ નર્મદાશંકર. [illegible] નવલરામ.

[illegible] હતો અને [illegible]

[illegible]

[illegible] છે [illegible]

[illegible] છે, [illegible]

[illegible] છે,

[illegible] છે, [illegible]

[illegible] તો [illegible] ન [illegible]!

નર્મદ [illegible] નવલરામે લખી, પણ [illegible]

[illegible] હતા, [illegible]

હતા, [illegible] નવલરામને [illegible]

[illegible] નવલરામની [illegible] તો [illegible].

પરંતુ [illegible] કરવા છતાં તેમ થઈ શક્યું નહિ. તેમનું [illegible] તેમના

[illegible] નથી.

આ [illegible]

૩ જ [illegible] હશે. તે પહેલાં અને તે પછી કોઈ પણ વાર એમણે એનો પ્રસંગ કર્યો નથી. [illegible] નિબંધમાં અપ્રકાશિત રહેલા ભાગોની કોઈ પણ જાતની નોંધ [illegible] પૂરી કાળજી આ ગ્રંથમાંથી લખાણનું [illegible] લેવામાં આવ્યું છે. ભિન્નભિન્ન રૂપ પડેલાં જુના કાગળોમાંથી+ એ બધાં પણ ફૂટેલાં છે. [illegible] ફૂટેલાં ઉકેલ [illegible] એમના જુના [illegible] હરિલાલ [illegible] રાખતા [illegible] આ ગ્રંથમાંથી લખાણ [illegible] તે આવા [illegible] એ લખવું પડે છે.

+ કેટલેક ઠેકાણે [illegible] ભાગ્યવશાત [illegible] અને [illegible] કાગળો એમના [illegible] પડેલા છે.

૧૮૩૬ – ૧૮૮૮ ×

નવલરામના પિતા શ્રી લક્ષ્મીરામ [illegible] સુરતમાં [illegible] નાગરના [illegible] તે એમના [illegible] હતા. એમનો [illegible] ધર્મ, નાગર [illegible] વૈષ્ણવ [illegible] હતા. લક્ષ્મીરામ અને [illegible] હતી. [illegible] નવલરામ; તેનો [illegible] નંદશંકરનું [illegible] સંવત [illegible] સુરતમાં જ [illegible] ૧૮૩૬ના [illegible] નંદશંકર [illegible] સંવત [illegible] નવલરામના [illegible] પછી [illegible] લક્ષ્મીરામ [illegible] કેટલેક [illegible] છે. [illegible] તે [illegible] લખવાનું [illegible] પડેલો હતો. નંદશંકરે [illegible] [illegible] લખ્યું છે, [illegible] નવલરામ [illegible] સુરતમાં તે [illegible] નાં તે [illegible] ગુજરાતી [illegible] નિશાળે [illegible] [illegible] મહેતાના [illegible] નિશાળ [illegible] દુર્ગારામ મંછારામની [illegible] નિશાળ [illegible] અંગ્રેજી - ગુજરાતી નિશાળે [illegible] [illegible] ગુજરાતી નિશાળનો અભ્યાસ પૂરો કર્યો અને [illegible] [illegible] અંગ્રેજી નિશાળમાં [illegible] [illegible] અને [illegible] લેવામાં આવ્યા, અને [illegible] [illegible] અભ્યાસ પૂરો કરી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] નિશાળે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પોતે [illegible]

* આ [illegible] [illegible] [illegible]

આહાર, [illegible], સંગ, અને આવા બીજા [illegible] રૂઢિ અને તેના વિચારમાં પેઠા બાદ તે

દેશી લોકોના [illegible] એમ માને કે આ [illegible] કરી હોય [illegible] માં આવી [illegible] છે

પ્રકારે સમાજ તેમ પણ છે અને [illegible] તેનું

[illegible] સ્વીકાર કરવા [illegible] તેનું [illegible] ઘણું [illegible]

તેની પાછળ રહી [illegible] જ તેનું એવો [illegible] વિચાર કરીએ.

પોતાની રીત છે, [illegible] ઘણું [illegible] સ્વીકાર [illegible], તેઓને સમાજ [illegible],

ઘણું સ્વીકારેલ [illegible] માટે [illegible], અને પરિસ્થિતિમાં [illegible]

પોતાનું [illegible] હોય એવો જ વિચાર કરવો કે તેમ ઘણું [illegible]

સ્વીકારેલ હેતુ [illegible] અને [illegible] —આ

[illegible] પ્રવૃત્તિ [illegible], તેમ જ [illegible] હોય છે અને તેમાં

પોતાને [illegible] વિશેષ [illegible] હોય છે. [illegible] ઘણું [illegible] તે

[illegible] હેતુ [illegible] ઘણું [illegible] પ્રવૃત્તિ [illegible]

[illegible] ઘણું [illegible] પણ [illegible] અને

[illegible] છે, [illegible] તે [illegible]

[illegible] છે તે [illegible] તે [illegible]

[illegible] ગુજરાતી [illegible] કરવા [illegible]

[illegible] ગુજરાતી [illegible] તે [illegible]

[illegible] હતી.

[illegible]

[illegible] પણ [illegible]

[illegible] છે. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] તો [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] છે [illegible]

[illegible]

[illegible] તો [illegible]

[illegible] અને [illegible]

[illegible] છે. આ [illegible]

[illegible] છે [illegible] અને તેમાં [illegible] તો [illegible] છે કે [illegible],

[illegible] પણ [illegible].

[illegible] તેની [illegible]

[illegible] તે [illegible]

[illegible]

[illegible]

લેખકે [illegible] પ્રમાણિક નવલકથાનો [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] છે અને [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરે છે.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતી.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] હતી. [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] હતા. [illegible] [illegible]

[illegible] હતી, અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]

[illegible] ન હતું. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], અને [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] છે તે [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], આ [illegible] અને

[illegible] [illegible] [illegible] છે અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], અને તે [illegible] [illegible]

[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

આ [illegible] [illegible] રહ્યું. [illegible] [illegible]

[illegible] આ ૧૮૫૪ના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] આદિત્યરામ [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]. આ [illegible] તે [illegible] [illegible]. આ [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]; [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible], અને [illegible] ૧૮૬૪ [illegible]

[illegible]; [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] કરી આપ્યા હતા.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

"[illegible]" નામ [illegible], અને [illegible] છે તે [illegible] [illegible]

[illegible] "[illegible]" અને [illegible] [illegible] [illegible] આ

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે અને [illegible] [illegible]

પોતાની [illegible] ભાવ-અનુભવની પણ કાંઈ લાયકાત હોય તો આપણે

કહેવું જોઈએ કે ન્હાનાલાલ આ સમયમાં પણ [illegible]

[illegible] હોય તો પણ [illegible]

[illegible]

[illegible] ન્હાનાલાલની [illegible] છે. [illegible]

[illegible]

[illegible] ઈ. ૧૯૦૧નું [illegible]

[illegible]

[illegible] "Masters of such schools" [illegible]

[illegible]

[illegible]

I believe [illegible] fellows of the old school will not eclipse one of the new.

[illegible]

આવૃત્તિના રહી. [illegible] સંપાદકના
મરણ કહી પરિવર્તન ન જણાયું [illegible] એમણે લખેલ ઉપો-
દ્ઘાતે ઉદ્ધાર આલોચના કિંમત મા. ભોળાનાથ કુટુંબના બે
ત્રણ લખ્યો. [illegible] પરીક્ષકોએ વાંચી કિંમત [illegible] ગણાવતાં
એવું જ્ઞાન આપવાનો કાળ ટુંકો. આ જ્ઞાન [illegible] ગુજરાતીઓ
કુટુંબ કુળ નીતીનું, અને આ ધર્મના લક્ષણ તેમણે
[illegible] જ્ઞાન આપવાનું ઉપર અને લાંબો વખત — ગુજ-
રાતના જુવાનિયાઓનો ઉછેર ઘણો — ભયો, [illegible] વિનોદ
પારેખે ગંભીર લખ્યો, અને પ્રેમ [illegible] "માય ડીયર"
ડેટા તેને ઉદ્દેશીને [illegible] "સાહેબ" શબ્દ સંબોધી "મી. ભોળા-
નાથ સારાભાઈ કવિ ઉપર" ગંભીર [illegible] પ્રેમ
the Ahmedabad fellow of the old school અને
તેને ઉદ્દેશીને "મી. દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ ગુજરાતી
કવિતાના કર્તા" ઉપર — એમ બે લેખો
પણ ડિસેમ્બરમાં લખ્યા, અને [illegible]
[illegible] પ્રગટ કરવા [illegible] તેમને
આ કવિતાની પરીક્ષા કરવા વિનંતી કરી. આ પત્રોનો ઉત્તર
શો મળ્યો તે જણાયું નથી. કવિતા [illegible] છપાવવાનો વિચાર પણ
ભોળાનાથે કર્યો જણાય છે, પણ પાછળથી એ વિચાર માંડી
વાળ્યો અને તેમ કરવાનું કારણ ચોક્કસ જણાયું નથી. તો અનુમાન
એવું થાય છે કે પાછલી અવસ્થામાં પૂર્વ-અવસ્થાનો વિચાર-પ્રવાહ
પોતાની પરિપક્વ શક્તિથી ઉતરતો લાગ્યો હોવાથી અને વિચારફેર
થવાથી આ કવિતા [illegible] આદર કરી પેટીમાં રાખી મુકી, તે તે
અનુમાન એમની પાછલી ધાર્મિક અવસ્થાના આધ્યાત્મિક સ્વભાવને છાજતું છે. એ
કવિતાના સંગ્રહમાં એમની તે અવસ્થાની ધર્મ-દશા સ્પષ્ટ જણાય છે.
"પ્રેમ ભરે છે ઉરે," "તે પ્રભુનો ધર્મ ધરાવી રે", "સંકટ..."
"... કરાવે," "... વિચારમાં રહો રે" ઇત્યાદિ પદો એમના-
ભક્તિ કરાવે, [illegible] અને તે પાછ-
ળનું ચિત્તમાં સંગ્રહ જણાવે છે. [illegible]
કવિને અભિનંદનની આશા હતી. અહીં, [illegible]
ઘણા કવિઓની કવિતા આ પ્રસંગે તેમણે વાંચવા માંડેલી છે. ઉંમ-
રે હોતા પાછલીવાર [illegible] અભ્યાસ કરવામાં ખાસ લાગેલું
એવું માહાત્મ્ય છે તેવું જ વાસ્તવમાં આ પ્રસંગનું માહાત્મ્ય
કરીએ તો અને. ભોળાનાથ પર પોતાનાં પ્રથમ લખેલા પત્રમાં તેમણે
[illegible]

(Margin note, bracketed beside the upper lines:)
* ભોળાનાથે લખેલા પત્ર-
ના નમુના ફુટ નોટમાં છે.
અસાધારણ વૃત્તિ લખેલ
હશે તેને પરીક્ષા કરી
કેટલી એ જણાયું નથી
છે. આ ફુટનોટ આપી
નમુનો તરીકે તેના અસલ
પત્રો પરીક્ષકના હાથે
એમ [illegible] રચનાની અને
અવતરણોમાં એ પત્રો
આપેલ નથી છે. તપાસ
ઉપર આધાર પત્રો
હાથ લાગ્યા નથી.

have the merit of being
to be the critic who first perceived its existence and beauties" — "તેની હયાતી અને સુંદરતાને [illegible]
પરખનાર પરીક્ષક હોવાનું માન લેવાનો એને હક્ક અધિકાર છે."
આ મહેરબાને ગુજરાતના પરીક્ષકોને નિરક્ષર [illegible] અધિકાર
[illegible] ઉકેલીને ઉઘાડો.

મહેરબાનો હોય છે તે ખરેખર, પણ સાહિત્ય વિનાની ભાષાઓ લોકવ્યવહારમાં ચાલતી ઘણી પેઠે નઠારી હોવાનું જણાય છે, અજ્ઞાન, અને [illegible] ને [illegible] ભાષાનું તેમ છે અને તે [illegible] વિના [illegible] ભાષાની વૃદ્ધિ [illegible] પેઠે ભાષાની નઠારી હોવાય છે. ગુજરાતમાં કવિઓ, નાટકલેખકો, અને [illegible] [illegible] ઘણાં ઠામે પેઠે ઉભરાય છે, અને [illegible] સ્વતઃ [illegible] થઈ જાય છે તેનું કારણ આ જ છે કે [illegible] સાહિત્ય [illegible] તેમ [illegible] વગેરે [illegible] વિના [illegible] [illegible] ઉઘાડા પાડી પાડ્યા છે. [illegible] આપણે આ લખેલું કે [illegible] સાહિત્ય અને સાથે [illegible] છે. તે વખત [illegible] કવિતા [illegible] ઉઘાડી હતી અને ઘણી [illegible] હતાં. તેજ વખતે [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] હતી, અને "[illegible]" [illegible], [illegible], અને તેવામાં [illegible] [illegible] વગેરે [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] ઘણાં પણ લાગે છે.

આવામાં નવલરામ [illegible] સુરત ગોપીપરામાં [illegible] [illegible] હતા. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતા અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતા અને [illegible] [illegible] લાગે છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] ગુજરાતી અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આરંભ કરતા [illegible] [illegible] [illegible] કે [illegible] [illegible] [illegible] આરંભ કરાવ્યો, અને તે [illegible] ગુજરાતી [illegible] [illegible] [illegible] આરંભ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ગુજરાતી [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ગુજરાતી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ગુજરાતી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], ગુજરાતી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પડે છે, અને [illegible] [illegible] [illegible] પડે છે. આ [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે, અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતો તે [illegible] હતો

મહીકાંઠાના ગુજરાતમાં ઉનાળામાં પાણી છે તે જુદા જુદા ભાગોમાં

જુદી જુદી રીતે મળી આવે છે. કેટલાકમાં ઉનાળામાં [illegible]

હોય છે તે કોઈક વખતમાં [illegible] થઈ જાય છે. [illegible]

હોય છે ત્યારે આખાં [illegible] હોય છે. કેટલાક [illegible]

નદીઓમાં પૂર આવે છે અને કુવાઓમાં [illegible] છે તે [illegible]

દેખાય છે. કેટલાક નદીઓમાં આખું ચોમાસું ધીરે ધીરે [illegible]. [illegible]

કેટલાક વખત તો [illegible] નદી એ [illegible] ન [illegible]. [illegible]

આખું [illegible]

પૂર હોય છે, આ નદીઓનું [illegible] ચોમાસામાં [illegible]

રહે છે, અને [illegible] એ નદીનો પટ [illegible]

[illegible] કેટલાક [illegible] જણાય છે. કેટલાકની [illegible]

[illegible] રીતે થઈ છે. [illegible]

[illegible] વર્ષે તેમાં પૂર, [illegible] વર્ષે [illegible], [illegible] વર્ષે [illegible]

પૂર, [illegible] વર્ષે [illegible], અને [illegible]. ૧૮૬૩માં [illegible]

પૂર, [illegible], અને ૧૮૬૫માં [illegible]

[illegible] ૧૮૬૪માં [illegible] છે, [illegible]

[illegible] છે. [illegible]

[illegible] છે.

[illegible]

૧૮૫૪-૧૮૫૫ [illegible] મહાલોની

[illegible]

[illegible] છે. [illegible]

[illegible]

[illegible] છે અને [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] છે [illegible]

[illegible]

[illegible] છે, [illegible]

[illegible]

[illegible]

ગયો છું અને આજ આશરે પંદરમા વરસનો સાંભરે તો મને થાય
ઉત્તેજન મળે. મને લાગે છે કે હાલમાં હું અંગ્રેજીમાં મોટું સંશોધનનું કામ
કરતો ~~[illegible]~~ કરવામાં રોકાયેલો છું અને તેમાં દાખલ થયેલો
[illegible] છું. આ [illegible] અંગ્રેજીમાં [illegible]
છે, [illegible] તે જાણતું નથી, અને એમાં [illegible]
[illegible] છે તે જાણતું નથી. પણ તે [illegible] હોવું જોઈએ. [illegible]
હોય તો એ [illegible], [illegible] રહી [illegible]
એ [illegible] અને [illegible] પછી રહી [illegible] પણ [illegible]!
[illegible] [illegible] અંગ્રેજીમાં [illegible]
[illegible] પ્રમાણ [illegible]
[illegible] પડે છે તેમની [illegible]
[illegible] ઉદાહરણ છે તે
[illegible] તેનું આ [illegible]
[illegible] અને [illegible]
[illegible] પણ [illegible]
છે. [illegible] તેમના [illegible] પ્રસિદ્ધ
[illegible] [illegible] હતી.
[illegible] અને [illegible] વાંચવા
નવલરામે પોતાનું મન વાળ્યું ~~[illegible]~~
લખવામાં પરોવ્યું. ~~[illegible]~~ તેમણે [illegible] વાંચવા લાગ્યું.
~~[illegible]~~ [illegible] "[illegible]"
અને [illegible] પણ [illegible] લાગી. [illegible] નવા લખનારાઓ
[illegible] આરંભ કરે છે. ~~[illegible]~~
[illegible] પ્રયત્ન કરે છે અને શૃંગારરસથી [illegible] શૃંગારરસમાં
[illegible] [illegible] આ [illegible] પ્રયત્નમાં [illegible]
[illegible] થઈ શકાય નહિ. પણ નવલરામનો આ [illegible] શૃંગાર ~~[illegible]~~
[illegible] ~~[illegible]~~ તેમણે લખવા [illegible]
[illegible] અને [illegible] તેમના
~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible] હૃદયમાં [illegible]
હૃદયમાંથી [illegible] આવવા લાગ્યાં. ~~[illegible]~~
[illegible] અને આ [illegible] તે [illegible]. [illegible]
[illegible] અને આ [illegible] તેનાથી પણ [illegible] અને
[illegible] આ [illegible] તેનાથી પણ [illegible] અને
[illegible] [illegible] [illegible] તેમાં
[illegible] અને કવિતાના [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ "[illegible] કવિતાથી ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] લાગી, "[illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ કવિતાની [illegible] અને શૃંગારના [illegible] લખવા લાગી,
[illegible]" અને "[illegible]" એ [illegible] ઈશ્વર [illegible] અને
[illegible] અને ગુજરાતી [illegible]
[illegible] પોતાના [illegible]
~~[illegible]~~ લખવા લાગ્યો, અને [illegible] ગુજરાતી
"[illegible]" [illegible] પણ કવિતા [illegible]. આ કવિતા [illegible] પણ
[illegible] નથી. આ [illegible] કવિતા ~~[illegible]~~ [illegible] છે, [illegible]
છે, ~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] નહિ કરી.

૪ પરંતુ એમાંનાં કેટલાંક કેટલાં કવિતો આત્મલક્ષી છે, અને
કેટલાકમાં તેનું આત્મચરિત સમાયું છે. આ આત્મચરિતની ચોટ
કોઈક વખતે કવિતા સાથે જ આવી છે. [illegible] આ [illegible] ઘણે ઘણે
[illegible]
~~[illegible]~~ ૧૮૬૬ના ~~[illegible]~~માં મનોવ્યાપારનું મન ચ્હડી તેને
અંકિત થયું. તે સાલમાં કવિતા ~~[illegible]~~ લખાયલ કે

પ્રભુ, કેમ અપૂર્ણ મને ઘડતો, કહે તું કેમ?
પાપ ભણી તું રમે ચ્હડતો! કહે તું કેમ? ૧
[illegible] મન આપે, કહે તું કેમ? ૨
[illegible], કહે તું કેમ?
[illegible], કહે તું કેમ?
~~[illegible]~~
[illegible], કહે તું કેમ? ૩

~~[illegible]~~ પુરુષપ્રયત્ન સાથ કે દૈવ સાથ ~~[illegible]~~?
વારી વારી [illegible] તું મન [illegible], કહે તું કેમ?
[illegible] ન [illegible], કહે તું કેમ?

આખરે [illegible] દૈવ સાથ કહ્યું, પણ
[illegible], કહે તું કેમ?
[illegible], કહે તું કેમ?

[illegible] પુરુષપ્રયત્ન [illegible] ઈશ્વરનો, ~~[illegible]~~
[illegible] જ હોય છે. Heaven helps those who help themselves.
[illegible] પાઠ [illegible] જણાઈ આવે. તેને અને તેના
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible]
સારી પ્રીતિ હતી. આ વખતે પ્રીતિની [illegible]
[illegible], અને તે [illegible] કવિતા [illegible] અને તેનો
[illegible] "It is addressed to my
wife with whom I lived but indifferently ~~for~~
since some time past" — [illegible] આ કવિતા ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] હૃદય-[illegible] [illegible] છે.

(margin note:) [illegible] હોય છે, પણ [illegible] ઈશ્વરનો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હોય છે. [illegible]

[illegible], [illegible], [illegible], [illegible];
[illegible] તો [illegible] છે [illegible]. ૧
[illegible];
[illegible]! [illegible]. ૨
[illegible] × ×
× × × × × × × × ×
[illegible],
[illegible]?
[illegible], [illegible]? × ×
× × × × × × × × ×
[illegible], [illegible];
[illegible]!
[illegible]! [illegible]!
[illegible], [illegible]! [illegible]!
[illegible] તું [illegible]!

જો આવો વિચાર તે, આજ, લેખ લખી લઉં —

ફરી આવે છે રૂડો દાગ, પણ પહેલા નહી આવે.

ઉપર [illegible] લખે છે: "How strange I am! I have turned an epicurean so late! most persons are epicureans in their juvenile days, and stoics or at least prudent in manhood. I was a perfect stoic at twenty!" — "લોક વાતો ઉપર [illegible] લખે છે અને [illegible] [illegible] કહે છે; — મ્હારે [illegible] હું — [illegible] [illegible] છું!"

[illegible] મ્હારું [illegible] છે — [illegible] [illegible] [illegible] છે — અને [illegible]

આ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે અને [illegible] [illegible] [illegible] લાગે છે અને [illegible] [illegible] છે તેમ તેમ [illegible] [illegible] [illegible] છે, અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે.

હરિ! આ દીઠું [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
પ્રીતિ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
પ્રીતિ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
પ્રીતિ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]! 1.
તે ના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]?
હરિ! આ તે શું [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]! 2.
પ્રીતિ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. 3
પ્રીતિ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે કે "[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે તે [illegible] [illegible] નહી, પણ પ્રીતિ [illegible]!" [illegible] [illegible] "[illegible] [illegible] [illegible]" [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], પણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નહી પણ [illegible] [illegible] [illegible].

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પણ નહી [illegible]. 1
[illegible] [illegible]! [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]! 2.

[illegible]:— "પણ હું [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible], અને [illegible] [illegible]— "[illegible] [illegible] છું અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છું, "[illegible] [illegible] તે શું [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]! નહી, [illegible] નહી [illegible]! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હું [illegible] નહિ, [illegible] [illegible] "[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

૫. "[illegible] નહિ,
"[illegible]
"[illegible] નહિ, [illegible]
"નહીં!" [illegible] છે:

"[illegible] રે! [illegible]
"[illegible] નવ થાય!"

[illegible] છે,
[illegible]
[illegible] "નવલ" [illegible] છે:

"રંગી નવલ, [illegible] નવલ, નવલ [illegible],
[illegible] નવલ [illegible], નવલ [illegible].
[illegible] નવલ [illegible]!"

[illegible] છે:

"[illegible]?
[illegible]!
[illegible]"

[illegible] છે!
"[illegible];
[illegible]"

[illegible] છે:
"નવલ [illegible];
[illegible]"

[illegible] છે કે:
"[illegible]
[illegible]
[illegible],
[illegible]."

[illegible]
[illegible] છે: "[illegible]!
[illegible]."

[illegible] છે, [illegible]
[illegible] છે, [illegible] છે કે:

"[illegible],
"[illegible]."

"જ્યારે શરીર જીવ મળ્યા છે, મિથ્યાત્વ નાશે નાશે,
"મિથ્યાત્વ નાશે તે સંગ નાશે, નાશે તિમિરનું [illegible].
"ભેદ રૂપ નહિ, કહેનાર કો નહિ, નાશે ભિન્નસ્વરૂપ ભાસે,
"જ્ઞાનધ્યાન કે ધર્મ તજવા, જીવન એ છે આ સાધ્ય.
"આ બ્રહ્માંડમાં જે કંઈ દીઠું, તે પણ છે માયા માયા,
"માયા રે માયા, માયા રે માયા, માયામાં સૌ સમાયાં.
"અહંકારી મન તે ભ્રમણ ભાસે, ભારે ભટકે રહે છે;
"રાત દિવસ નહિ [illegible] કે સ્વપ્ન, માયાવાળા [illegible] કહે છે."

નરસિંહ મહેતાનો "બ્રહ્મ લટકાં કરે બ્રહ્મ પાસે" એ સિદ્ધાંત લખ્યો એ સિદ્ધાંત, [illegible] આત્માનો અનુભવ-રૂપી ઉચ્ચારણ થઈ, આંતરસ્ફુરણ અનિર્વચનીય રહેલો જણાય છે. ભાન-અનુભવ [illegible]

ભાવનાં અને કલ્પનાં દીઠેલ છે એવું કાંઈ દેખાતું અલૌકિકપણું દીઠાનું તેનું આ [illegible] કવિતાનો દૃષ્ટાંત છે. [illegible] અનુભવ અર્થ ભેદ દીઠા પણ આવે છે, પણ બુદ્ધિશક્તિ અને દિવ્ય અનુભવ આંતઃસ્ફુરણ ઉપર [illegible] અનુભવના પર [illegible] ઉપજાવે છે. એવું આ એક દૃષ્ટાંત છે. આપણા ગુજરાતમાં આ અને બીજાં પણ સંસ્કારો દીઠા છે અને દીઠ છે, અને તેમને પણ [illegible] કે ઉપજાવ અનુભવ દીઠા હશે. [illegible] તેમાં કોઈ એ અનુભવની [illegible] માત્ર ઉંડાણ જ ઉપજ્યા છે, કોઈ એ કાવ્યમાં કાવ્યના [illegible] કળા આવે છે. કાવ્ય બધાં રંગાઈ ગયા છે, અને કોઈ એ કાવ્યમાં રૂપ આવે છે, પણ જે એ કાવ્યમાં એ ભૂમિકા છે અને તેને માટે દૃષ્ટાન્ત છે. આ [illegible] કોઈ ભાવ આનંદ માટે છે તેને કોઈ લિખવું છે. [illegible] રંગનું જ્ઞાન દીઠેલી નથી અને [illegible] ભાષાની [illegible] તે "રસ" ઉભી કરનારની દૃષ્ટિ છે [illegible] એવાઓની [illegible] તે એક ઉંડે તેના દૃષ્ટિ પણ તેમને માટે છે. તેમની ભાવનાની [illegible] [illegible] વિચારોની દૃઢ અસર આવશે. અને [illegible] પણ કાવ્યોની [illegible] એ [illegible] સંસ્કારોનાં આંતઃસ્ફુરણ અને પાત્રોની ડાહ્યલી [illegible] ઉભાડી મૂકી દેવાય, તો અત્યારે કંઈ પણ કાવ્ય આપણે રહીએ તો "[illegible]" નાંખવા અને વધારે સ્વચ્છ રૂપે [illegible] તેમનાં [illegible] મહાપુરુષોની રીતે આને અને [illegible] વિરુદ્ધ જ બુદ્ધિમાનો છે, એવાઓની ભાવનાઓ આધ્યાત્મિક લેખો છે અને તે [illegible] પામવાને આવેલું કારણ છે. આમાં જ કાવ્યોને [illegible] "[illegible]" અતિશય અગત્યની છે. [illegible] બુદ્ધિ અને [illegible] ઉપજતી સૂક્ષ્મતા અને સુંદરતાના સ્થાને લાવવું કેમ નહિ આવે?

આ ટુકડાઓ નવા સુંદર કવિતા લખવાનું બધું અહીં લખી શકાય અહીંથી ટુકડાઓ ના.

૬. તે કોઈ રાજકારણવાદના આગ્રહમાં પડે છે અને [illegible] [illegible]
[illegible] રીતે [illegible] છે તેઓને તે [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] છે [illegible]
[illegible] તેઓ તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] તેના [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] હોય તો તે [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] સ્વીકારી [illegible] [illegible]
હિંદીઓ [illegible] [illegible] [illegible] ત્યારે તો [illegible]
[illegible] "[illegible]" [illegible]

૧૯૬૩ — [illegible] આ અર્થ [illegible] [illegible] ગયો. પણ

૧૯૩૩ સુધી હિંદુ તરીકે [illegible] [illegible] છે. આત્મચિંતન
માણસનું મન સાચું આત્માના [illegible] [illegible] છે. [illegible]
[illegible] [illegible] છે કે [illegible] [illegible] તે [illegible] તે પણ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] છે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]; [illegible] પણ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે; [illegible] અને [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પડે છે
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ૧૯૬૯-૧૯૬૮ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]." [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતો, અને [illegible]
હતો, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હોય તેવું કહ્યું.

"[illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible]" [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] ૧૯૬૬ [illegible] ૧૯૬૩ [illegible] [illegible]
[illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતો

એટલું જ નહીં પણ ધર્મ, રાજ્ય, વ્યાપાર, સ્ત્રી જાતિ, વગેરે સર્વ બાબતો ઉપર
વિચારો જેવા તેમના વિચાર છે અને આખા હિંદુસ્તાનની નૈસર્ગિક દશાની
"કરનાર" એવી ઠરી દેવાનો પ્રયત્ન છે. આપણા ઉપલા વિચારોમાં હાલમાં જણાય
ઊંડે છે તેની સાથે જ વિચારતા આખા હિંદુસ્તાનને પોતાના મગજમાં ઘરેલી
નાંખે છે અને એ વિચારવાળા મુસલમાનો સમજવા કુંપ પ્રકાશ કે આપણામાં
અસર નથી નથી. આવા મોટા વિચારોને મનમાં રહેલું મગજ
ભાગો વિચારોના સુકાનો વિસ્તાર કરે છે અને પોતાના આ મોટા વિચાર સમજવાવાળા
મનમાં ચોકસ આવો ઠરાવ સુકાનો રસ્તો પકડવાં લાગે છે
પગલા પડે છે. એમ મહાત્માનું શરીર થોડી થોડી કસરત કરવાનું શરીરનું તેમાંથી
મોટાં કામ ચાલે છે અને, કરી શકે છે તેની જ ભાવનો વિરુદ્ધ
જાહેરમાં પણ લાગ્યું છે તે વાત આવા વિચારોના લખાણમાં કરેલી નથી.
હિંદુસ્તાનનો જૂના કાળ કેવો હતો તે વાત પરિણામનું
પાછું અહીંનું જ લખાણ મારફત કરેલા ટીકા કરવામાં છે; આખા હિંદુસ્તાનની વર્તમાન
હાલ મને માલમ છે એવું કહેનાર માણસો ગુજરાતના ફરિયાદકરીને વધારે આવેલા
કરનારાઓમાંથી મળી શકશે; અને એ રીતનું આખિર પરિણામ થતો નથી
એમનાં એવી વાત ગણાય છે. હું સર્વ ભાગ્યે જ એવું માનનારા
ફેરફાર કરતાં નથી અને આવી રીતે ભાગનો ઉપર છે
જેવા લખાણ પ્રગટ કરતો નથી અને એટલું આવી રીતે લાગતો ઉપર છે
એટલું તો ખોટું ઉપર છે. કહેવાય છે મુસલમાનોનો આરંભમાંથી
જુદા ભાગની અસર પર પડશે તે પ્રસંગે આખા હિંદુસ્તાનની સ્થિતિ જોઈ
લોકની રુચિ રીતિને અનુસરવા લાગી અને હવે મુસલમાન પ્રજામાં
લખવા વિચાર કરવા લાગી. રસ્કિનની સાથે તેમના મિત્રો કહેતો વાંચવું તેમાંથી
એવી કરનારા વિચારોમાં પ્રથમ વિરુદ્ધ "ગાંધી સૂત્રનો રસ્તો" એ નામનો
ગ્રંથ... માં કરી તો વિચારોમાં સાંભળી અને હાલમાં તો એ વિચારોને લાગ
એમાં તે જાણો. લોક જાતિના પ્રસંગ સંભાળી અને હાલમાં તો
કરવા પડે છે કારણ વાતો કરી આ કુટુંબ વિચારમાં લાગે છે કે " સુધાર કરવાનાં
"દેશનું પણ કેટલુંક અસર કરવાના હક ભાગે કામ કરવાં દેવાનું પડે છે અને પછી પણ તેવી
"એવાં કાયદો મારફત કરે છે ત્યારે જ તે પોતાનું કામ મનમાનતી રીતે સાફ કરવાને
"સ્વતંત્રપણે ચાલે છે તો મુલક લખવાનું મનમાં સાફ ને કોઈ × × તેમ પહોંચી જ
"નવાબ નવાબ સાફ કેમ થશે? પણ હવે આપણા હરામખોર કેળવાયેલા જુવાનોને તો પરદેશી
"સાફ કેળવણી મળવા સમજવાની સાથે રહેવું નોકરી કરવી પડે છે, અને બાકીના
"ઘરમાં કેળવણીમાં સરકારની આશરામાં આવે છે. હવે એ બાકી પોતાના હક કહેવાના
"મનમાં કેવું થવાનું? અને બાકી તો પણ શરીરની અને મનની શક્તિએ દબાયેલી છે એવા
"મની ગયે પછી સાફ રસ્તો લાવશે? એમાં ગાંધી સૂત્રનો રસ્તો બતાવે છે
"પ્રમાણે ચાલે નહીં × × × એમાં અમો વિચારને વળગી રહી સાથે અમને લાગતું નથી."

~~[illegible] નાત-જાતના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~

આ વિચાર નાત-જાતને સુધારકોને લાગે છે અને તેથી જ તેની ટીકા છે, તેથી જ એ કહે છે એમ કહીએ તો ચાલે. આ પ્રમાણે ગોવર્ધનરામે જુદે જુદે સ્થળે લખેલ છતાં કંઈ નહીં બનતાં તેનાં કારણોમાં લખે છે કે "[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નથી", "[illegible] [illegible] [illegible] વાંચવા માટે છે [illegible], પણ [illegible] [illegible] પોતાનો [illegible] [illegible] આવું [illegible] [illegible]": "સંસ્કૃત [illegible], [illegible], અને "[illegible] પાણીનો [illegible], પણ [illegible] [illegible] કરવા અને [illegible] [illegible] છે". "[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નથી [illegible] પણ [illegible] [illegible]

વળી આ પ્રસંગે [illegible] વિચારો પર [illegible] વિચાર [illegible] [illegible] [illegible] લખવામાં [illegible] [illegible]. [illegible] "[illegible] [illegible]" [illegible] તેમાં [illegible] "[illegible] [illegible]" [illegible] આ [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] પણ એજ [illegible] આ [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] ગોવર્ધનરામ [illegible] [illegible], તેમનું [illegible] તેમની "[illegible]"માં [illegible] [illegible] [illegible], અને [illegible] તો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. પરંતુ [illegible]. [illegible] પછી આ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] લાગ્યાં, ત્યારે [illegible] પછી નવાં નવાં [illegible] તૈયાર કરવાનો [illegible] [illegible] [illegible] લાગ્યો. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે તેથી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે અને [illegible] નવા [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નવા [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] પણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ૧૮૬૭માં [illegible] [illegible] [illegible] અને ગોવર્ધનરામ [illegible] [illegible] તેમના [illegible] નવો [illegible] [illegible] લાગ્યો.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

૧૮૬૭ના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તેમાં [illegible] "[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] સંભવ હતો, પરંતુ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હું [illegible] [illegible] [illegible] અને હું [illegible] [illegible] નથી [illegible] [illegible] તો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] સંભવ નથી. આ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. પણ [illegible] તેમને [illegible].

કે ટ્રેનિંગ સ્કુલમાં મારું ચાલે ન ચાલે તે ન સ્કુલમાંથી આવેલા છે

માસ્તર થયા. ત્યારેજ ભાઈશ્રી [illegible] સ્કુલમાં ગયા અને તેમની જગા

નવલરામને ~~[illegible]~~ ૧૮૬૭ના મે માસમાં મળી. એ જગાનો પગાર

રૂ. ૭૦ [illegible] હતો. ~~[illegible]~~ આ જગા એમને મળવાથી આનંદ [illegible]

હેવાનું એક કારણ એ છે કે આ ~~[illegible]~~ વખતના આરંભમાં ~~[illegible]~~ એમણે

ફારસનો અભ્યાસ આરંભ્યો હતો, એ આરંભ્યો હતો તો "[illegible]

[illegible]" જુદા પાડવાની એમની યોજના પાર પડતી નહી, અને

આ નોકરીમાં સ્વતંત્રતા ~~[illegible]~~ આવડાથી, અને [illegible] વધારે મળવાથી

તેથી એમના મનમાં સંતોષ વળવાથી ~~[illegible]~~ યોજના ફેરવીને

ઓછી પાર ~~[illegible]~~ પાડવાનું એમને આવશ્યક થયું.

આ વર્ષમાં ~~[illegible]~~ એમણે કંઈ

ફારસી વાંચવા માંડ્યું, વળી "ભટ્ટનુંભોપાળું"ના પાઠ લખવા માંડ્યા,

વળી ફારસની નોટ લખવા માંડી, વળી "[illegible]" માંહે ઉતારા

કરવા માંડ્યા, વળી સંસ્કૃત શબ્દોના અર્થ ફેરવવા માંડ્યા. એમ

કરતાં કરતાં એપ્રિલ માસમાં વિચાર કર્યો કે કંઈ પુસ્તક લખવું

અને પુસ્તક લખવાની જુદી જુદી યોજનાઓ કરવા માંડી. [illegible]

[illegible] "[illegible]" લખવાનું ધાર્યું. વળી ~~[illegible]~~ [illegible] ધારાની

[illegible] [illegible] [illegible] વળી નહી અને તેથી વધારે [illegible]

લખવાની ઇચ્છા કરી "[illegible] નાટક" લખવા ધાર્યું અને તેમણે

"Pastoral Poet ~~[illegible]~~ (ગોપ-કાવ્યનો કવિ) બનવાની હોંસ કરી.

વળી "Language" નામની વાત લખવાનો વિચાર કર્યો, [illegible]

[illegible] નાટકનું [illegible] આવવું કે વાતનું આવવું તે નક્કી [illegible]

[illegible], અને કરુણરસાંત કરવાનું ધાર્યું, અને પાત્ર ગોઠવવા માંડ્યા.

વળી એ "[illegible] નિબંધ" લખવા ધાર્યું અને વિષયમાં "[illegible],

[illegible], [illegible] વિષયો સૂઝ્યા. વળી "[illegible]" વાંચવા

માંડ્યું અને તેમાંથી ટિપ્પણ ઉતારવા માંડ્યું. [illegible],

[illegible], ગુજરાતી કવિઓનું [illegible] :— એ વિષયો પણ

[illegible] રહી ન ગયા. ~~[illegible]~~ એ માસની ૩૧મી તારીખે "બાળવિવાહ-

[illegible]" નામની વાત લખવા ધારી, અને તેમાં [illegible], [illegible]

[illegible] કરવા માંડ્યાં. વળી એમણે [illegible] નાટક [illegible] કે વાત

એની [illegible] કરવા માંડી અને એ [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]. આ ક્રમ [illegible] વર્ષમાં પહેલાં "[illegible]" નામની

કવિતાનું [illegible] ગોઠવવા માંડ્યું. આ [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]: "[illegible], [illegible];

"[illegible], [illegible]!" —(ચાલુ)

આ પ્રમાણે છે:- "આપણા સુધારાવાળાના [illegible] પ્રમાણે [illegible]

"કેટલાક પુસ્તકોના રચિત હાલમાં ભાષણ સાંભળી આપણે સુધારે

"પોતાને [illegible] એ ભાષણનું [illegible] કરતી વખત [illegible]

"સુધારાવાળા પર [illegible] [illegible] લગાવવા." એમ કહીને કરીને પોતાની

નાત [illegible] [illegible] પ્રસંગ [illegible] પોતે લખે

છે કે: "ભાઈ એ [illegible] [illegible] [illegible] છે. આટલાં વર્ષ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

"[illegible]" [illegible]

[illegible] "ભાઈ તે હું!" [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] xxx

[illegible] xxx [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

એ [illegible] દાખલ કરી [illegible] આ [illegible]

"[illegible] મોક ડૉક્ટર" [illegible] હતી અને તેના

પાત્રોની [illegible] નવલરામના [illegible] વિચાર અને [illegible]

હતો કે [illegible], [illegible], અને [illegible] અનુકૂળ

પડે અને લોકોને [illegible] ગુજરાતીમાં [illegible]

[illegible].

[illegible]

[illegible] નવલરામ [illegible] સ્વાભાવિક રીતે [illegible]

[illegible]

[illegible] "ભટનું ભોપાળું" [illegible].

[illegible] નાટક [illegible]

[illegible] "ભટનું ભોપાળું" [illegible]

[illegible] નાટક [illegible]

[illegible] નાટક [illegible]

[illegible] "મૉક ડૉક્ટર" [illegible]

તે નાટકની [illegible] ગુજરાતી [illegible]

"ભટનું ભોપાળું" નામ [illegible] હતું. [illegible]

[illegible] છે, અને [illegible]

[illegible] છે. [illegible]

[illegible] છે. [illegible]

[illegible] છે. [illegible]

[illegible] નવલરામના [illegible]

[illegible] છે. [illegible]

[illegible] નવલરામના [illegible]

"હાસ્ય રસ વિશે" એ નામના નિબંધમાં છે. [illegible]

[illegible]

આ [illegible] ગુર્જરમાં [illegible] આવે છે. નવલરામનો સ્વભાવ [illegible]
[illegible] હતો [illegible]
[illegible] તેનું માપ આ [illegible]
"કવિ, તમે ગુજરાતનું [illegible] જાણતા નથી", [illegible]
"જરા ધ્યાન [illegible] કરવું" એવો કવિનો વિચાર "[illegible]
"[illegible]" વગેરે વાક્યો તથા પ્રસંગથી સ્પષ્ટ સમજાય છે.
તેમ જ [illegible] એમની આ પ્રસંગની ઉંડી [illegible]
પણ આ વિષયમાં તેમ જ વિવેચના [illegible] "કવિ નરસિંહરાવની
કવિતા", "મનોવિકાર" વગેરે વિષયો જુઓ) તે ઉપરથી
ખબર પડશે. [illegible] કેટલાક [illegible]
મૂળતત્ત્વ આ વિષયોમાં શુદ્ધ સ્વરૂપે [illegible] છે, તેમ જ
એ મૂળતત્ત્વોને લાગુ કરવાની [illegible] પણ આ પ્રસંગે કરેલી
[illegible] જ સમજાય આવશે. [illegible] નરસિંહરાવની
[illegible] "કુસુમ" તથા "શૃંગાર" [illegible] "[illegible]" [illegible]
[illegible] શૃંગાર, [illegible] "પ્રેમાનંદનો શૃંગાર ઉત્તમ
"લાગે છે" પણ "નરસિંહરાવનો એવા જ ઉંચા [illegible] અને
"ઘણો છે" વગેરે વાક્યો [illegible] કે કવિની [illegible], અને
એટલે "પ્રેમાનંદ [illegible] કરતાં આપણાં ગુજરાતી કવિઓ [illegible]
"નર્મદ [illegible] ઘણો ઉંચો લાગે છે, [illegible] કવિતાના [illegible]
"આજનો નરસિંહરાવના કવિત્વની [illegible] પૂરેપૂરો [illegible]
"[illegible] નહીં, પણ આવતા જમાનામાં એ કવિવર
"ઘણું જ વધારે માન પામશે, અને કદાચિ તે વખતના [illegible]
"વિદ્વાનો [illegible] કે આવા જૂના કવિઓ [illegible]
"[illegible] શા માટે [illegible] હશે" આ ઉપસંહાર
વગેરે બાબતો આ પ્રસંગનાં [illegible] અસર અને
[illegible] નરસિંહરાવની [illegible] નવલરામના મન ઉપર કરેલી
[illegible]
[illegible] આ વિચાર
નવલરામે જ [illegible]
[illegible]
[illegible] મૂળતત્ત્વ [illegible]
[illegible] નવલરામની આ વખતે [illegible] તો તેમ જ મૂળતત્ત્વ [illegible] નર્મદકવિતાની
[illegible] વિચાર નવલરામે [illegible]
[illegible]

૧૮૬૮માં [illegible] નવલરામ ઈંગ્લિશ [illegible] [illegible] ૧૮૬૮.

એની પછાડે ફારસ રહ્યાં. એમાંના કેટલાંક [illegible] પણ. એમાંના [illegible]

[illegible] રચાતાં હતાં અને [illegible] [illegible]

[illegible] છે. [illegible] પ્રેમ, ભાવ, ગરબાઓ [illegible]

[illegible] હતું અને ગરબાઓમાં [illegible] છે તેનું [illegible]

[illegible] હતું, અને તે [illegible] પ્રતિબિંબ [illegible]

[illegible] ઉદાહરણ [illegible]:

" [illegible] [illegible],

"હંસની, [illegible], [illegible], [illegible]

"[illegible] [illegible] છે. [illegible]

"[illegible] [illegible]

"[illegible] [illegible] છે" [illegible].

" ×××× "[illegible] gallop

"[illegible] છે." ઇત્યાદિ. [illegible] ૧૮૬૮

વળી [illegible] વિચાર કરે છે કે [illegible]

[illegible] અને [illegible] તેને [illegible]

[illegible] ૧૮૫૮, ૧૮૫૦, ૧૮૬૪ વગેરે [illegible]

[illegible] કરે છે. [illegible] [illegible]

[illegible] ગુજરાતી [illegible] છે, વાંચે છે, અને તેની [illegible]

[illegible] કરે છે. [illegible] પણ [illegible] કરે છે. [illegible]

[illegible] [illegible]

કરે છે. [illegible], [illegible], વગેરે [illegible]

[illegible] છે, અને [illegible] નાટકનું [illegible] છે. આવાં

[illegible] [illegible] છે અને [illegible]

[illegible] છે. (1) ~~૧૮૬૮ [illegible]~~ ૧૮૬૮

~~[illegible]~~ ના [illegible]

[illegible] નાટક [illegible] છે. આ નાટક [illegible]

[illegible] [illegible] હતું. [illegible] નાટકો [illegible] અને [illegible]-

[illegible] [illegible] હતો; છતાં

આ નાટકો [illegible] આવ્યાં. આ

નાટક નવલરામે પોતાને [illegible] હતું તે [illegible]

[illegible] પોતાના વિચાર [illegible]

છે તે [illegible] - [illegible] આ વિચારમાં [illegible]

[illegible] નથી. એમાં [illegible] પોતાની પરીક્ષા કરે છે. [illegible]

કે "[illegible]!". [illegible]

[illegible] આ વિચારોનું [illegible]

છેક જુવાનીનું નહિં બાળકની નાટકની કવિતા [illegible]

સરલ અને સ્વાભાવિક છે એટલું જ નહિ, પણ કવિત્વશક્તિના ઉત્તમ સ્વરૂપની

એમાં ઝાંખી થાય છે, અને તેવા સહૃદયજનના હૃદયને હલાવે

એવી એમાં શક્તિ છે. તો પણ એ કવિતા ઉત્તમ શક્તિથી લખાયલી છે.

આ નાટક ઉપર ફેરબાર ઘણીએક વિવેચન લખાયાં છે અને

મારું વિવેચન તો છેક જ નવું ઉપર "સમાલોચક" "ગુજરાત શાળાપત્ર"માં

પણ લંબાણથી કરવામાં આવ્યું હતું. આ સર્વ વિવેચનોમાં તેમ [illegible]

પણ બાળકની નાટકને સરલ પંક્તિમાં મૂકવામાં આવ્યું નથી અને તેની

ખરી ખૂબી સમજવામાં બાકી રહી તે હું માનું છું. [illegible] કવિતા

આવી લખાણી, બાળકમાં કવિતા આવી છે, છતાં આ નાટક [illegible] છે

એનું વિવેચન કરીએ છે એટલું નહીં. નાટકમાં

"રાત" અને "રાતનો" [illegible] છે, આ નાટકની રચનામાં [illegible]

[illegible] નથી, વળી [illegible] છે [illegible]. પણ "નાટક" [illegible]

[illegible] નહિ, [illegible] વાત [illegible]

"વાર્તા" [illegible] વિષય [illegible] નાટક [illegible]

[illegible] "બાળકની વાર્તા" [illegible]

[illegible] "ગુજરાત શાળાપત્ર" [illegible] વિવેચનો.

[illegible] છે, [illegible]

[illegible] પણ [illegible] છે અને તે [illegible] છે; છતાં [illegible]

[illegible] વિવેચનમાં [illegible]

[illegible] "[illegible]" [illegible]

[illegible] નથી પણ "[illegible], [illegible], [illegible]" [illegible] છે

[illegible] નાટક

[illegible] વિવેચનમાં છે. [illegible]

[illegible] નાટકનો [illegible] રહી ગઈ છે.

[illegible]

[illegible]

[illegible] કરીને [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] "[illegible]"

[illegible] છે. [illegible]

[illegible] "[illegible]" [illegible] Philosophers

[illegible]

[illegible] Idea ની individual [illegible]

logical nicety [illegible]

[illegible]" [illegible] છે?—

"[illegible]" [illegible]

"[illegible]" [illegible]

[illegible] Reflective faculty [illegible]

"[illegible]" [illegible]

"તો આપણી પાર કરી પોતાની નજરથી ~~[illegible]~~ ઉપયોગની
"આપણાઓને કંઈક કરીને જ્ઞાનની સમૃદ્ધ દીધો અને બહાર તેમને
"બતાવ્યું કે અમે એવી આપણા સંસ્કારમાંની બાબત તો ભૂલી ન હતી.
"એ શબ્દ જ્ઞાનેશ્વરીની ઉપમા સમેત ફિલસૂફીમાં તેનું નામ પડે
બતાવ્યું, અને તે અગાઉ ચાલતા આવેલું અને કર્મ-દર્શન છે એમ
"સોમને બતાવ્યું, અને ઉપનિષદ્ કંઈક રહસ્ય પણ તે ઉપરથી
"અનુસરણ હોય. તેને એ દીવો બહાર પ્રકાશ દેખાડ્યું, અને પોતાની
"બાળી દૂર કરે એવી ફિલસૂફીનું તેનું નામ પાડ્યું. ×× વેદનું
"સંસારીપણું કહ્યું તે Eternity of Truths બતાવે છે. એ શબ્દમાં
"એ જે પૂરતો એનું જ્ઞાન પ્રગટ કરવા બતાવ્યા તે ~~[illegible]~~
"કૃતિ કરાવવા, અને જ્યાં તેનાં નામ વેદમાં આવ્યાં જ
"આવે છે." ××× માટે વેદને તે જમાના આર્યોના જ્ઞાનનો
"Encyclopaedia કહીએ તો પણ ચાલે".

આ બધાં ~~[illegible]~~ નવલરામે ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ કુસુમમાળાના ઉપમાનરૂપે લખ્યા આવતી." ઇંગ્રેજી આદર્શ
ગુજરાતી રસજ્ઞતા "ગુજરાતીઓમાં એ જાતિ ઉપજ્યું હતું, પણ એમાંથી કંઈ
બાંધે પણ એમાં જાતિનું તો પ્રકાશક(?) વિચાર દીધી ગયાં હતાં તે નવલ-
રામે ગ્રંથાવલિમાં લખે મૂક્યાં છે. આખું એક ~~[illegible]~~ "રચનાની કલા" એ તેમાં
નાટકીય કલાનો વિષય મૂક્યો છે, અને બીજું "અનુભવજ્ઞાન" એ
તે ભૂમિ છે પરંતુ ~~[illegible]~~ તે બતાવ્યું છે તેમનો એક ભાગમાં
કુમારકાતિ અભ્યાસક એક વિષય ~~[illegible]~~ "યોજના અને કૃતિ"
(Design and Execution) એક લખેલો છે. આ તે વિષય
૧૮૬૮–૧૮૭૦ માં લખેલા છે.

પરંતુ આ સર્વ કરતાં એક બહારે મોટું એ ભાગમાં બતાવ્યું લખાણ આ
બધીમાં નવલરામે પંડિતાઈમાં કર્યું છે. આ લખાણનો વિષય
Fatalism અથવા પ્રારબ્ધવાદ છે, અને તે બહુ કરીને ફિલસૂફ
અને પંડિતાઈ
આમાં ભાવપ્રધાન ~~[illegible]~~ લખેલો છે. પંડિતાઈમાં લખાણ
તે ~~[illegible]~~ ગુજરાતી નવલકથાઓમાં આ વિષય મૂક્યા નથી. પરંતુ
એમાં કેટલુંક ઉપરથી ~~[illegible]~~ અને જ મૂક્યા છે.

~~[illegible]~~પ્રારબ્ધવાદ આપણી ~~[illegible]~~ એવો છે? "It is not a passing belief or a result of inferential logic unreceived (by heart) but a living principle with the inhabitants of India. They are not more certain of

their own existence than of the [illegible] agency of fate in all the incidents of human life. Everything that happens is invariably referred to it."

[illegible]: "Man is asserted to be sole architect of his own fortune. There is nothing to control the happiness or misery of man but the laws of physical world and universe." [illegible]

[illegible] "Our belief in God does not rest on the principle of causation simply & but on the design that [illegible] in everything". xx "If there is so conspicuous design in creation, everything that occurs must ultimately be the result of that design and not a fortuitous combination of circumstances which was never contemplated or intended by him who determined them": [illegible]

[illegible]

[illegible] "When we examine the results of human actions, & on a large scale perfected by ages and reflected in the mirror of history, we find them all verging to a focus. In the moral world, the Providence of God is manifested in the peculiarly divine aspect of drawing good out of evil, the worst passions of human beings being forced against their nature to be conducive to general good."

[illegible] Who would have expected to find that the stream of human blood which

continued to inundate the fields of Palestine on account of the fierce enthusiasm excited throughout the whole of Europe by the preachings of a religious fanatic was the sacrifice of an- tended to be the instrument of delivering the Western Continent from the gross ignorance of the dark ages? xx Can anyone fail to perceive the hand of God in the provision made for the improvement of India in the conquest which a company of private merchants have achieved?"

[illegible] ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ [illegible]
"The ~~[illegible]~~ unity of those who will see it (design) in one of its parts only, is inconsistent with itself; for the moral & physical worlds are so acted upon & modified by each other that they must both form separate parts of the same government or they must both be acknowledged to be in a ~~state~~ state of anarchy!" [illegible]

[illegible]

[illegible] human consciousness the idea of responsibility is found lying in harmony with that of causation. xxxx We are forced to acknowledge the infinity of time and space, but in attempting to grasp that idea the human mind is ~~[illegible]~~ bewildered, repulsed, and obliged to fall back in despair. Yet the idea of infinity is no delusion. It is as ~~un~~certain as our incapacity

 to ~~understand it~~ comprehend it, [illegible] more it is necessary. In the same light the idea of cause and accountability must be viewed by an impartial observer of facts. It is a common aphorism of the Vedantists that the soul is not essentially responsible but as long as it retains the sense of ego (અહંકાર) it is liable to rewards and punishment. For a long time I have looked upon it as a mystifying sophistry introduced by a wily priest-craft to conceal the naked immorality of their system of philosophy; but now when I am forced to study predestination in all its bearings, I discover that the ~~a~~ idea, though expressed in the bold dogmatical terminology peculiar to the [illegible]; is pregnant with important truths and is in fact, if I mistake not, a cool and impartial statement of ~~pt~~ psychological facts. As the soul ever retains the sense of ego, the aphorism can be easily construed to mean that the idea of responsibility may seem incompatible with particular systems of philosophy or theology, but its truth as revealed by consciousness cannot be questioned."

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

"[illegible]
"[illegible]"

[illegible]

[illegible] ૧૮૭૦

[illegible]

13 કોઈક જમાનામાં ~~[illegible]~~ સંજોગોમાં બની ગઈ છે, કોઈક વખતમાં
પડી ગઈ છે, અને આપણે તેમાં જ મમતાથી આગ્રહથી ચોંટી
રહી ગયા છીએ. આ દૃષ્ટિએ આપણે રૂઢિચુસ્ત કહીએ તો ઓછું
સ્વરૂપ ગણાય કે આપણા ઈંગ્રેજ ભાઈઓને ઘણું કરીને આશ્ચ-
ર્ય જેવું લાગે, તેમ રૂઢિચુસ્ત ઉપર દૃષ્ટિએ ગણાવવા પડે છે અને
તે ભાઈ A Hindu is a radical at twenty-five
(હિંદુ પચ્ચીસ વર્ષની ઉંમરમાં ઉદ્દામ—પાંત્રીસે જુનવાણી હોય છે)
and conservative at thirty-five એ વાક્યમાં ~~[illegible]~~ કહ્યું
એમ લાગે છે અને અનુભવે આમ કહેવું હોય તો આ વાક્ય સાચું લાગે
એવું કહેવું કે હિંદુઓ પચ્ચીસમા વર્ષે ઉદ્દામમતવાદી હોય છે
અને પાંત્રીસે કંઈક ઠરેલ હોય છે — પછી તે ઠરેલપણામાં આગળ
[illegible] આ જૂના રૂઢિ-
આગ્રહીઓના જેવું જણાય નહીં. ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ હોય. પચ્ચીસે પાંત્રીસે કંઈ પણ નહીં. [illegible]
~~[illegible]~~ [illegible] પછીના કાળને લીધે પાંત્રીસે પછી
કરી ગયા છે; ~~[illegible]~~ પ્રેરણા વડે કરવા જેવા નથી લાગતા ઉપરાંત
[illegible] પછીના કાળને લીધે
[illegible] પાંત્રીસે લીધે
પાંત્રીસે પછી કરી ગયા છે — કારણ કે આ કાળ પાંત્રીસે ~~[illegible]~~
[illegible] પણ આવે છે. આપણા [illegible] સંસારિક
[illegible] પડે છે તે અંતે [illegible] આ [illegible]
[illegible] પણ છે, તેમ [illegible] અને જુવાની પસાર થાય
[illegible] આપણા દેશમાં આ ~~[illegible]~~
[illegible] પડે છે તેમ આપણા [illegible]
સંસારિક પણ ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible]. વળી કોઈ [illegible]
[illegible] નથી. વળી આ [illegible] તે જ આ [illegible]
તે પણ [illegible] નથી. [illegible]
~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible] પાંત્રીસ પછી [illegible] છે,
~~[illegible]~~ [illegible] રંગ પકડે છે. [illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible] છે, [illegible] અને [illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible]
પડી ગઈ છે, અને [illegible]

૧૮૪૦માં સુરતના ક્રિશ્ચિયન [illegible] અને તેના ઉપરથી

અમદાવાદ [illegible] [illegible] મારફતે અમદાવાદ [illegible] [illegible]-

[illegible] નાખેલ. ~~[struck]~~ [illegible]

મહેતાજી [illegible] ને પોતાના [illegible] હતા અને તેના

[illegible] [illegible] નવી [illegible] કામ ચાલ્યું. આ બધા

છેક ૧૮૫૬ સુધી ચાલુ રહ્યા. ગુજરાતી ભાષાનું [illegible] અને

[illegible] [illegible] [illegible] ને ને [illegible] અમદા-

વાદમાં [illegible] [illegible], તે તે "[illegible] [illegible]", [illegible] [illegible]

[illegible], અને ~~[struck]~~ અમદાવાદ [illegible] [illegible] [illegible] રહ્યાં. અમદાવાદની

[illegible] [illegible] [illegible] છે કે [illegible] તે તે સુરતમાં [illegible] [illegible] છે

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible]-

[illegible] [illegible] પણ સુરતી [illegible], પણ તે [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] તે [illegible] [illegible], પણ તે [illegible]

તેમ [illegible] [illegible] તે [illegible] ~~[struck]~~ [illegible] [illegible]-

[illegible] [illegible] કર્યું છે. ગુજરાતી [illegible] [illegible] અને

[illegible] પણ [illegible] [illegible] છે, અને [illegible]

[illegible] પણ [illegible] [illegible] તે [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અમદાવાદમાં [illegible] પણ

[illegible] [illegible] [illegible] તે અમદાવાદની

~~[struck]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] નહીં [illegible] કે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] નહિ [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] તો [illegible] અમદાવાદને જ [illegible] [illegible] [illegible] અમદાવાદમાં

[illegible] છે. [illegible] જ [illegible] [illegible] [illegible] પણ અમદાવાદમાં

રહ્યા [illegible] [illegible] તે જ [illegible] [illegible]. જે [illegible] અમદાવાદમાં

[illegible] છે તે સુરતમાં [illegible] [illegible] નહિ અને [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] છે તે [illegible] અમદાવાદમાં [illegible] નથી, માટે

~~[struck]~~ સુરતમાંથી [illegible] છે [illegible] [illegible] સુરતમાં [illegible] [illegible]

તે ~~[struck]~~ [illegible] [illegible] જ ગુજરાતના [illegible] [illegible], અને

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે તે [illegible] પણ હતો.

[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] ~~[struck]~~ અમદાવાદ અને સુરતમાં અને તેના

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે, અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] ~~[struck]~~ [illegible] [illegible] [illegible] તેને [illegible] [illegible] [illegible] છે

એક [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] જ "[illegible]" ને

[illegible] "[illegible]" [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતી. અમદાવાદ

અને અમદાવાદના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible]

૧૪ [illegible]

[illegible]

"He seems to be a man devoid of lively imagination or deep reflection. He talks no literature but betrays no marks of sound education. His physiognomy is of a collected, self-satisfied rogue with a slight suppressed humour. His intelligence is rather below the common level but it is clear as far as it goes. The only poetic element in his face is a roguish humour. The education he has received from the world has perhaps dwarfed the natural powers of his mind and rendered him a heavy companion and prosy humourist. Some electric shocks would do him good, I believe. He is quite the converse of Narmad. No wonder they cannot agree. One is a type of cold formalism while the other personates the dancing egotism of a youth." [illegible]

[illegible]

અમદાવાદની હકીકત અરદાસમાં લખી હતી : "This travel has taught
me to pocket the delicacy of my pride and seek our own
comforts from rather unwilling persons! I think this is the
way to be a man of the world. Shame fie upon a
man of the world!" એનો વિચાર કરે છે કે આ આગમચ વખતે
ઘડાઈ ને એમ જુનાં ... ઘણી વાર રહેવાં છે અને ગમતાં નથી
આંકડી છે કે એ એકુદરતના લાગે ને ઠેકાણાં એવું દેખાવમાં તેવાં
થવાં જુદ દેવાં હતાં તેવાં અમદાવાદમાં જણ થઈ! "અમદાવાદના લોકો
સ્વાંગ ઘણી વખતે વસ્તીના લોકોના ઉપર એમ લાગે છે અને જુદામાં
[illegible] જુદા આવ્યાનો લાગે છે!" અમદાવાદમાં ધાતના "ચિત્રો,
મહેલો, હમામ, ઘરો," વગેરે ઉંમરની કીર્તિના "ભાવ, બાગકું, વાવ,
ભરવાડો," વગેરે ઉંમરના લોકોને છે તેની નોંધ કરે છે. અમદાવાદ
ધમઢાળ અમદાવાદની
[illegible] વિચાર કરે છે અને અમદાવાદમાં
દેશી જ્ઞાતિની ટીકા કરી છે કે :
૧. ગુજરાતી લોકોમાં કંઈ કંઈ ગુણ કરવું તેની ટેવ કરે છે કે
૨. કુટુંબનો આચાર કરી આપણા પરિણામ જણે તેમ કરી લાવું
રહે અને ઘરમાં ઊંડો હવું સંસારમાં તે વખતે ભાવ દેખાડે
નહીં. ૩. આ ઉમાળા જાતની આવે ને ઊંડો (કે કંઈ વચન
ગણો!). ૪. જુનાં કવિઓનાં અને શાસ્ત્રિઓની ગ્રંથો વાંચ્યા
કરવા. ૫. પોતાના લોકે અને Speculator ના જેવા ઉપર પત્રો
ભારે ને લખાણ વધારે મનમાં કંઈ. ૬. મારે માટે
જ્ઞાતિનાં મહિમા
અને તેમાં વિશેષે અમદાવાદમાં ચલાવવા જેવું કરવા
આ બધું કેમ કરી કરવું તેનો વિચાર કરે છે, મનમાં કંઈ લોકોમાં
વિચાર લખાણ હોય તેમ લાગે છે, અને જુદાં જુદાં કરવા
દેશી લોકોની રીતભાત કરવી પડે અને તે કરીએ તો કંઈ
ઉપયોગની રીતો કરવી પડે અને તે માટે મનમાં
તેનો વિચાર કરે છે. ગુજરાતી લોકો એમ કરવાની
રીતો... લોકો કંઈ લોકોના કરવા તે લખે છે કે તેમ કરવાનો
-સંકેતો હાથમાં આવે છે કે ૧. ઘરમાં વાંચવાનું, ૨. ગુજરાતી લોકો-
ની -ભાષાની સભાઓ, ૩. લોકો-ભાષાનો અભ્યાસ કરવો, ૪. આવું વાંચ
૫. "ચિત્ર" જેવા લોકો,
ઘણુંની ભાષાની કુટુંબની રીત ઘડવી, ૬. ગુજરાતી ભાષાનું [illegible] સારી વાર્તા
૭. ગુજરાતી લેખ, અને ૮. આવા મહાત્માની સારી વાતો કરવી."
દેશી લોકોની અવસ્થા જાણવી હોય તો ત્યાં જઈ વાતો કરવી,
કહેવતો, ભાષણાનાં મહત્ત્વો, સ્ત્રીઓનાં ગાયનો, વગેરે લખીને, રીતિરિવાજો,
વાર્તાઓ... ઘણી જાણી જાતે અભ્યાસ કરવું તેની વાત કરે છે. અને
ઘણી લોકો નથી કે — કેવો અદ્ભુત માણસ! એને ઘણી માહિતી
મળતું છે તે તેણે લખ્યું છે તે માણસના તેમાં પૂરું છે! ગુજરાતી ભાષાની
કોઈ સેવા લાગી છે તે જો તે દલપતરામની જીવનચરિત્ર લખવા જેવી છે!!

૧૪. આ લખેલ વિચારો કરતાં કરતાં પણ ~~[illegible]~~ [illegible]

અંકુશ હેઠળ નથી તેથી અનિવાર્ય બનતા છે અને [illegible] આ જાત

ભાવોદ્રેકના અતિરેકને વશ થઈ એમ નહિ — કહેવાનું એટલે

પોતાની જ મહાનતાના ચિત્રો છે! — હવે તો મહાવાક્યનો

ઉપદેશ આપવો? આવેશે આ કલ્પના કરી. પણ પછી નહીં તેમાં

પોતાના જ અહમનો દોષ છે એવું ભાન થાય છે." આ કાર્યમાં

મારું ચિત્ત તો એ ~~[illegible]~~ છે કે હું પોતે જ મારી કેટલાં કેટલાં

ખરાં ખરાં (મારા પોતાના) વિચારોમાં ~~[illegible]~~ થઈ ગયો છું: કવિના મારે

કંઈક નિરીક્ષણથી પણ [illegible] કહ્યું તે ખરું છે કે મારી કેટલાં

કેટલાં મને સમજાયાં આવે છે! મારી સાથે ~~[illegible]~~ મારું [illegible]

[illegible] છે એ વાતનો હું ખરી ખરી [illegible] અને [illegible]

[illegible] થઈ છે — [illegible] મારે

આપવો પડે છે ત્યારે (મને) [illegible] મારે [illegible]

આ રીતે [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]

[illegible]

[illegible]! [illegible]

[illegible] છે. [illegible]

[illegible] (અને [illegible]) [illegible]

[illegible]; [illegible] અને [illegible]

પણ ~~[illegible]~~ પોતાની [illegible] નહીં!

[illegible] ~~[illegible]~~

[illegible]

~~[illegible]~~ [illegible], અને [illegible] ને [illegible]

[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] આ [illegible] છે.

[illegible] વિચાર કરતાં [illegible]

[illegible] ~~[illegible]~~

[illegible]

[illegible]. પણ [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]

ને [illegible] હતું, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ [illegible]

[illegible], પણ [illegible]

[illegible]." ~~[illegible]~~ [illegible]

[illegible]"

"[illegible] છે [illegible]." "[illegible]

"[illegible] વિચાર ન કરીએ." [illegible]

[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]; ~~[illegible]~~ [illegible]

[illegible], [illegible] ~~[illegible]~~

કેટલીકવાર પછી આપણામાંનું કોઈ નાટ્યકલાનો રસ ધરાવે છે

તેનો પણ લાભ લેવો — એવો ઠરાવ કર્યો. "આપણામાંનું ત્યાંનું

ઉત્સાહ હતો તેને લઈ મહેન્દ્રરાયના "પ્રેમ" નાટક ભજવવા માંડ્યું

કરશે — તો કરવા દો" — "એનો કોઈ ઉપાય નથી" — "ગાંડપણના ઉત્સાહને

એને એ સાબિત કર્યું છે"! આખરે ભાગ્ય ખર્યું કે [illegible]

કાનજીભાઈ આ [illegible] રજૂ કરવા માટે — આપણમાં કરવાં ના

એમ ઠરાવ્યું. એ પછી [illegible] રૂ. ૯૮૨ નું [illegible]

રૂ. ૮૦૦ની ખોટ.

આ પ્રસંગે એક [illegible] — [illegible]

છે કે "ગુજરાતીઓનું [illegible] [illegible] [illegible] છે."

"[illegible] એ [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

"થઈ. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

"[illegible]. [illegible] ગુજરાતીઓની [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]

"[illegible] રહ્યા. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કર્યું, [illegible] [illegible] [illegible]

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે." [illegible]

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (1) [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

આ પ્રસંગો [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],

[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] છે કે "આ [illegible]" [illegible]

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],

"[illegible] [illegible] [illegible] તો, [illegible] [illegible] [illegible] છે." [illegible] "[illegible]

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] આપેલા [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

“Sublime” કહી શકાય. અને ગુજરાતમાંના [illegible] [illegible] [illegible]

“મૂર્તિ [illegible] છે”. “[illegible] [illegible] પણ [illegible] [illegible] લાગે છે.

“એવાં આરસના નાના નાના ટુકડાઓ [illegible] [illegible]

“[illegible] લાગે છે અને નાના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

“[illegible] છે. એ હીરાના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે તે તો

“[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે”. હીરાના [illegible] [illegible]

“[illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને “[illegible]” [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નહિ”

[illegible] નહીં. ~~[illegible]~~ “[illegible] [illegible] તો [illegible] [illegible] [illegible]”

ગુજરાતીમાં રા. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતાં. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

“વિદ્યાવિલાસ” [illegible] તેમને [illegible] હતો. તે [illegible] તેમને [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] “[illegible] [illegible] [illegible]” [illegible] છે કે

“[illegible] [illegible] તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરવો, અને [illegible]

“[illegible] [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તો [illegible]

“[illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

“[illegible] [illegible] [illegible] પણ ન [illegible] [illegible] તેને માટે [illegible] [illegible]

“[illegible] [illegible]. વિદ્યાવિલાસનો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

“[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નથી.” xx “ગુજરાતીઓની

“[illegible] [illegible] પણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

“[illegible] [illegible] હું [illegible] [illegible] [illegible] છું. તો હું [illegible] [illegible]

“ન [illegible] [illegible] તો [illegible] [illegible] પણ એ [illegible] [illegible] [illegible], અને ગુજરા-

“[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

“[illegible] [illegible] ન [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

“[illegible] [illegible] પણ [illegible] ન [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પણ

“[illegible] ન [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] તો [illegible]”. xx

~~[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] x [illegible]~~

“~~[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નથી. [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નથી. [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છું. હું [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે, અને હું પણ [illegible] [illegible] છું.” xx “[illegible] ~~[illegible]~~

“[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible] [illegible] [illegible]~~

~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ માટે [illegible] ~~[illegible]~~

[illegible] નથી.” ~~[illegible], [illegible] [illegible]~~ [illegible] ગુજરાતીઓ અને [illegible]

[illegible] [illegible], અને [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] કરતા હશે [illegible]

"Sublime કહી શકાય છે. અને ગુજરાતીમાં ભાવની [illegible] માટે
"મૂર્તિ ખડી કરે છે". "હાથીઓનું ટોળું પણ" એવું [illegible] લાગે છે.
"એમાં ભાવનાની નાની નાની રેખાઓ ઝીલવામાં વિલક્ષણ [illegible]
"જણાય આવ્યું છે અને નાના પ્રકારના રંગો [illegible] કરવું [illegible]
"પૂર્યું છે. એ [illegible] અને [illegible] અથવા [illegible] છે તે તો
"દેખી અને સંયુક્ત [illegible] આપણે છે". [illegible]
સંપૂર્ણ [illegible] વિવરણ અને "અનુવાદ" [illegible]
[illegible]
[illegible] નથી. ~~[illegible]~~ "[illegible]"

[illegible] રા. [illegible]
[illegible]
"[illegible]" [illegible]
[illegible]
"[illegible]
"[illegible]
"[illegible]
"[illegible]
"[illegible] નહીં". x x "ગુજરાતી [illegible]
"[illegible]
"[illegible]
"[illegible]
"[illegible]
"[illegible]
"[illegible]". x x
"[illegible]
~~[illegible]~~
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]". x x "[illegible]
"[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ગાળો પણ દેવામાં આવતી હતી, અને નવલરામનું મિત્રમંડળ તેમ

નામ ફેલાવું પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થો હતું. આ ગાળો [illegible] વરસતી

હતી, તેમાં " ઘણું કરીને લખાતાં નવલરામ મહુવાવાળાને લખે છે

કે, " સંસ્કૃતના ગુજરાતી સાહિત્ય સંપ્રદાયની વિરુદ્ધ છે", " ઉપલા વર્ગોમાં

'ગુજરાતી લખાણ સમજાતું નથી અને તેની સમજ તો ઉપર પણ હતી નહીં", "કેળવણી

"અંગ્રેજી શીખેલો તે friendship જેવું લાગતો છે તે પણ ન વિચારવા લાયક

"છે", "કેળવણી ખાતું પૂરી પડતી નથી એમ નથી પણ ઘણું ઉકળતું, તેથી

"નવો કેળવણીખાતું ગુજરાતીઓનો [illegible] છે" ઇત્યાદિ અને પછી તો

"નાટકો [illegible] લખાતાં છે. તે વાત વિરુદ્ધ લખાય. તે લખાણ

"સાધુના [illegible] નથી, નથી તો [illegible] ન રહેલું", "તે લખે તે

"સાધુતા, ગંભીર, રસિક લખાણો. [illegible] વિરુદ્ધ પણ ઘણાં સાધન

"કેળવણી તો સાધુતાની રસિક લખાણો", "ગુજરાતી રસિક લખાણો",

"દેશી નથી એટલે સાધુતાની તો રસિક લખાણો", "નાટક લખનારો

"આધુનિક કવિઓ તો સંસ્કૃત અનુકરણ લાયક નથી", "આર્ય લોક એમાં

"અંગ્રેજી ભાષાની પણ [illegible] નથી — સંસ્કૃતના આગળ મારો લખાણ કરવો

"તે નવું નવું સમજાય એવું છું", "તે લખે તે તો સારું વિચારી લેવા

'દેશ ઘણી વસ્તુને [illegible] સાધનો", ઇત્યાદિ. અમદાવાદ, સુરત, મુંબઈ,

એટલે સાધન [illegible] પણ ગુજરાતી ઘણી છે તેના [illegible] તેમ [illegible]

આ સર્વ સાધનો હતાં પણ ઉપરાંતની હતી. નવલરામનાં [illegible] છે, તેની

[illegible] આ લેખોમાં આવી છે, અને એ [illegible] એ પ્રવિણ કવિએ [illegible]

ન વધારી [illegible], અને તેમ ન હોય તો તે [illegible] કર્યું [illegible] કરે છે. આ કાર્ય પણ [illegible]

છે તે પૂરું કરવામાં આવ્યા હતું [illegible] ઘણાં વધારે કરેલા

છે, પણ તે સમજાવું કઠણ છે, અને તે [illegible] વાંચું [illegible] પણ વિદ્વાન સારે

છે. કેવળ વિદ્વાનો જ આ ગુણ સમજતા નથી, [illegible] પણ વિદ્વાન તે

[illegible] અને [illegible] સાહિત્ય [illegible] આ ગુણને [illegible] છે અને

તે કેમ [illegible] તેના [illegible] નવલરામનાં [illegible] વિશેષ છે.

[illegible] [illegible] [illegible] નવલરામે [illegible] ગુજરાતી

છે. એ નવલરામે લખ્યું તે સંબંધમાં [illegible] પણ ન [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] લખાણ [illegible] તે [illegible] [illegible]

નવલરામે [illegible] લખેલાં ઉપરનાં [illegible] [illegible]

સાહિત્ય [illegible] પ્રતિબિંબ પડેલું છે તે જણાય છે.

આ વર્ષમાં [illegible] [illegible] "ભટનું ભોપાળું" [illegible] ૧૮૭૦-૭૬.

[illegible] [illegible] નાટક સંસ્કારો [illegible] જણાય છે. [illegible] [illegible]

[illegible] ભાષા [illegible] [illegible] સૂચનાઓ કરવામાં આવી હતી અને તે

[illegible] પણ આવી હતી. નાટકનાં પાત્રોનાં [illegible] કરવામાં આવ્યાં છે.

૧૭ આ મિત્રોનું સ્મરણ નહિ તેઓના [illegible] હતા પણ નવલરામને ઘણાં હતાં.

આ બધી વાત ઉંચાપના 'પ્રસિદ્ધ' રીતે ઓળખાતા રચનાના વાંચનારા

માલૂમ હશે જ. ~~[illegible]~~ પણ એ વખતની વાત પણ

કેટલુંક ઈશારામાં જણાવવાનું છે. આગળ પાછળ કરવાનો

આવ્યો પણ ગણતો હતો અને (બાબતો) એક વખત નવલરામ વધીને [illegible]

પણ ગઈ આવતા જણાય છે, પણ તરત ફેરવી એ વાત જુદી રહી

અને ~~[illegible]~~ તેથી જ ઈશારાનું ભાષણ ઉપરનું આવ્યું છે.

એક વિદ્વાન મિત્રને આ સંબંધમાં નવલરામ લખે છે કે ~~[illegible]~~

"~~[illegible]~~" — વાંચી હું ખુશી થયો છું. તે સાચી

"તત્ત્વદૃષ્ટિએ ભેદી નથી, પણ આપણા મનભેદ જુદાંથી નાગરિકતા

"આવું વાંચવાનું આવી રહ્યું છે તેને લીધે ઈશ્વરના [illegible] રૂપની

"કંઈ પણ ઝાંખી કરવા લાગ્યા છો. હવે એ વધું સમજાવવા

"કંઈ પણ [illegible] કરવા લાગ્યા છો. [illegible] નથી, તોપણ [illegible]

"ઉતરવા ખાતર લખ્યું છે એમ તો હું ધારતો નથી, ~~[illegible]~~ પ્રસંગરૂપી

"[illegible]ની રચના છે તે પણ સંજોગ કુદરત જ છે. અને તેઓ

"સંકટ એ વખતની આપણા નૈસર્ગિક રીતે એ સમજવા છે અને તેઓ

"પ્રેરિત રહ્યું આપણા મનમાં મિત્ર થયું હોય, તો સહુ[illegible]ને પહોંચે

"પ્રવૃત્તિ રચના એમ લાગે. મારો Fatalism (પ્રારબ્ધવાદ) વિષે

"પ્રવૃત્તિએ રચના એમ લાગે. મારો [illegible] ભેદ એવું લાગે છે."

"કંઈ નથી પણ એ [illegible] ભેદ એવું લાગે છે.

સંસારસુધારાની વાતોમાં પણ આ કવિ નવલરામ ગુંથાયા

હતા. કેટલીક બાબતો [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] તેમને

[illegible] આવ્યું કે "[illegible] એક રચના [illegible] કરવામાં

[illegible] "[illegible] છે તેને [illegible] કરી [illegible]!" [illegible]-

"[illegible] છે તેનો [illegible] [illegible] કરી [illegible] વળી એક ~~[illegible]~~ સુધારાના અર્થે

[illegible] તે ~~[illegible]~~ લાગ્યું નથી. ~~[illegible]~~ વળી એક [illegible] વિષય [illegible]

મિત્રને ~~[illegible]~~ કંઈ-~~[illegible]~~ [illegible] વાતની [illegible] નવલરામને

કરવા [illegible] હતી તેને વાતો કંઈ પરણનાર તે જ વાતો [illegible]

નહીં આવ્યો હતો. પણ આ ~~[illegible]~~ પરણનારે એક એવા [illegible] કરવા માટે

"એ [illegible] એક [illegible] પાસે તરત [illegible] આવીને એને તો એને.

"કંઈ [illegible] નથી એમ [illegible] [illegible] તો [illegible] કરવામાં કંઈ વાતનો

"વાંધો લેવામાં નહીં આવે." આ [illegible] [illegible] વળી નહિ છે કે "એ

"[illegible] અને [illegible] [illegible]" અને "[illegible] [illegible] તેટલી [illegible]-

"[illegible] છે, તોપણ [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ નહીં એમ તો એ

"[illegible] [illegible] [illegible] કે [illegible] [illegible] [illegible] જ [illegible]

[illegible] તો [illegible] [illegible] તો એક [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

“ચિત્રોનાં રેખાંકનનું અધ્યયન કરવા પછી જો ચિત્રકલા માટે તેને ~~[illegible]~~
“ગુજરાતી કહેવાશે નહિ”. આટલું ચંદ્રશેખર જો કહું હમેશ તે
બહુ — કદાચ આખી ભાતમાં જોઈએ તેટલું સંગીન નથી — પણ ચિત્રકારોમાં
~~[illegible]~~ ચિત્ર~~[illegible]~~ પ્રકૃતિનો પણ ભાવો રંગ રીત સંપૂર્ણ રૂપે તો ચિત્રકારમાં-
ઓએ અનુકરણ કરવા જેવી વાત છે.

ગુજરાતમાં આત્માંચિત્રકારોમાં જે જે ચિત્ર લિપિમાં નહીં ઉતર્યા
હતા તે સર્વ અલંકાર આદ્યથી પણ નવલરામ ભૂલી ન શકે છે
અને તે આપણે ન ભૂલવા જેવી વાત નથી પણ નવલરામને
પોતાને પણ સૂઝી છે. ૧૮૭૩ના મે માસમાં તેઓ લખે છે કે
“ઘણા ન બોલ્યા વિના પછી આ ચિત્રો હાલમાં લખ્યા છે.
“એ વર્ષોમાં ઘણા રંગ ઉભા હતા ખરા, પણ તેઓ રાખતી
“ચિત્રકાર મનમાંથી દૂર ન થતાં રહ્યાં હતાં. તોપણ કુદરત કરતાં
“આંખોમાં ઊંડા રંગ ઉઠે છે એ વાત તો ખરી. તેનો કારણ-રૂપે
“ધોરી અને ફુલેલિયા કરવામાં આવ્યું છે” — આ ઉપરથી જે બંગાળી
હતી — “૨. ચિત્રકળામાં રવિબાબુ મહિષિ દેવાથી જીવંત ચિત્રનું કરવાનો
“વધુ ધોરી મળે છે. જે જે ચિત્રો મળે છે તે રંગને ઉજ્જવલ
“એવું જોવા નથી. ર. શ્રી નવરાત્રી ધમારી મળે રંગ ઉઠે છે
“તેને તોપણ રાખવાને આધુનિક બનાવી નથી”. હવે રંગ વિષેના
રંગોની સમજ માગ પડે છે — સહેજ રંગ આ તો “બહુ કોઈ નો રંગ નથી, પણ
“Sober પ્રકૃતિનો નોટ્ર છે” — ગુજરાતી આત્માંચિત્રનાં બની ગયેલાં,
~~[illegible]~~ ચિત્રવિચારનો અનુ ઉદય અને આચાર-વિચારનો અનુ નથી.
હવે તો “ગુર્જર રંગભંડાર” એ નામનું ઐતિહાસિક કુદરતી ચિત્રકારનો
નમૂનો મળે છે, ક્ષેમેન્દ્ર અને આમના કવિતા મળતી છે, અને
ખબર કહેવાય છે કે સંવત ૧૭૦૦થી લખાયેલા કવિઓમાં, પ્રેમાનંદ-
નાં નાગરકવિઓમાં, નરસિંહ, કાળિદાસ, શામળભટ્ટ દીવો, દયા-
રામ, ગિરધરભાઈ, કુશળ, નરભેરામ, ફરીદ, રણછોડદાસ, વલ્લભ,
રત્નેશ્વર, અને વલ્લભ છે. રંગો છુ શિવ દરદ નથી — નાગરિક
ચિત્રમાં રંગ પડવા બહુ ઉઠે છે, ભાવિકભક્તિ ~~[illegible]~~ લખાયેલી વિચાર
કરે છે, અને સાંભળ્યો ચિત્રકારોમાં મોટાભાગના છે કે એ ~~[illegible]~~ કવિઓમાં લખ્યું, તેમાં ચાટુ
ચાલે કો ચિત્રવા રાખવાનો ફેશનેબલ આપણા તેમાં ફ્રેન્ચ લોકના ~~*~~ વિચાર અને
ગુજરાત કરે તેમનાં ભાવિકભક્તિનો દૂર કરે, અને બાળ ગ્રંથોમાં ગોવર્ધન
અને ઓરિયેન્ટલને નઝીરનજન આપ્યાં, ઢાળ ને કેટલાં calculating
ગુણનો દેખું બનાવ્યું, “બાળ-ચૈત” અને ~~*~~ “બાળકિચૈત” એ બે પાત્ર આપ્યાં,
અને સિંગારા, Fancy Ball, નવલની કળા, વગેરે આપ્યાં, — આ બધું કરવા માટે છે તે રંગ ~~[illegible]~~

 [illegible] છે.

અલંકારોના વધુ પડતા નવલરામે કરેલા ઉપયોગના દોષ તો તેમાં કેટલાંક સુંદર ઉદાહરણ પ્રગટ થાય છે; પણ તેનું વિવેચન અહીં નથી; જેમ કે:—
"[illegible]" — એ [illegible]
"[illegible]" — એ [illegible]
આ [illegible] નથી એ [illegible] નથી એ પણ [illegible] છે.

નવલરામના સંસ્કૃતના [illegible] કેટલીક [illegible]. પણ એમાં સંસ્કૃતની [illegible] નહિ કે [illegible] ઉપયોગ અને સંસ્કૃતના [illegible] અને [illegible] ગુજરાતી [illegible] — [illegible] અને [illegible] છે. [illegible] ઉપમાને [illegible] સંપૂર્ણ [illegible] પણ [illegible] છે. [illegible] ભાગોમાં [illegible] છે. [illegible]

[illegible] નવલરામની મૌલિકતા (originality) [illegible] છે. તેમાં નવલરામની [illegible] ઉપયોગ, [illegible] અને [illegible], [illegible] વગેરે [illegible] [illegible] છે [illegible] અને નવલરામને [illegible] વિષય, [illegible] છે. [illegible], [illegible] વિષય, [illegible] વગેરે [illegible] વિષય, [illegible], [illegible], વગેરે [illegible] છે, [illegible] અને [illegible] નવલરામની ઉપમાશક્તિનો આધાર હતો તેવી તેવો [illegible] [illegible], પણ તેમાં [illegible] અને. [illegible], [illegible]

મિલો અને ધંધાવાળાઓને ફૂંફાડા મારતી, મજૂરો પોતાના
કુટુંબનાં ગુજરાન [illegible] લાગી તેની વસ્તીમાં અને
[illegible] રહેવા [illegible] પણ તેમ રીતે [illegible] એમની [illegible]
કરી, [illegible] ભાવનાએ આ ગામ ગામના મિલમાં [illegible] છે.
અને પોતાના [illegible] [illegible] ઉદ્યોગોમાંથી [illegible]
મંદિરમાં [illegible] કરવાને [illegible] [illegible] કરી લખ્યા છે.
ગુજરાત-કાઠિયાવાડ-મારવાડ [illegible] [illegible] [illegible] આપણે [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કે

"મેં ભાળ્યા, [illegible] [illegible] [illegible] તેમ છે [illegible],
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]"

— તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પણ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે,
[illegible] [illegible] અને મિલો [illegible] લાગે છે અને તેના [illegible]
[illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] કરે છે, અને તેમનું [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરે છે, [illegible]
[illegible] પણ કરે છે. [illegible] ગુજરાતના [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] કરે છે, તેમાં કેટલાક [illegible] પોતાની
[illegible] [illegible] [illegible] કરે છે, કેટલાક મિલોની [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] છે, કેટલાક [illegible] [illegible] [illegible] છે,
[illegible] [illegible] છે, કેટલાક [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. પણ ઉદ્યોગમાં
અને કેટલાક [illegible] "[illegible]" [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible], અને ઉદ્યોગ [illegible]
[illegible] [illegible] તેમાં [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તો [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] તો [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ઉદ્યોગ [illegible] [illegible] તેમ મિલોની
[illegible] [illegible] છે અને [illegible] પણ [illegible]
[illegible] [illegible] છે અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible], [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
મિલો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] પણ [illegible] [illegible] [illegible]
છે અને, [illegible] [illegible] [illegible] કરેલ
ન હોય!

[illegible] [illegible] મિલો ૧૯૫૦-૬૦માં [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] અને તે [illegible] [illegible] [illegible] — અને [illegible]

[illegible] એમ ન લખું એવું [illegible] ના સંબંધ બતાવી — એ સર્વ વ્યાકરણમાંથી, [illegible] કરી — ચોરી કરી, બીજા [illegible] ભા-ષિયો અને [illegible] પણ [illegible] તેમ લખાયા છે

આપણામાંનાં ઘણી તો તે પ્રસિદ્ધ લખાણ કર્યું તેમાંથી વ્યાકરણનો [illegible] રીતે સંક્ષેપ કરી અને એમના મતનો [illegible] વિષય પણ નક્કી [illegible] કરી. ~~[illegible]~~ [illegible] ધંધો ભણી [illegible] એમને ગુજરાતીમાંથી [illegible] તે [illegible] કરી [illegible] લીધું છે. ગુજરાતીમાં [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ તે [illegible] આપણામાં સંક્ષેપ, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ગુજરાતીમાં [illegible] [illegible] લખેલનાં તે નાટકોને ઠેકાણે [illegible] આપણા [illegible] ભણી [illegible] [illegible] છે. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~ ~~[illegible] છે. [illegible]~~ ભાષા-ભાષ્ય અને ઉપરા-[illegible] [illegible] ભાગમાં ~~[illegible]~~ સંસ્કૃત વિભક્તિના [illegible] [illegible] છે, તે [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] નથી, અને ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] છે તે [illegible] સંસ્કૃત ન [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ ભાષા-ભાષ્યનું વિવેચન [illegible] પણ [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] પોતાનો [illegible] વિચાર [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] આવ્યાં છે, અને તેમાં સંસ્કૃત ભાષાનું તેમ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નથી [illegible] પણ ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] તેમ વિવેચન [illegible] [illegible] [illegible] છે. પણ તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નથી, અને [illegible] [illegible] ગુજરાતી [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] નથી, [illegible] વિવેચનો ઉપયોગી છે. તેમ જ આપણામાં ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] વિવેચનો ઉપયોગી છે. [illegible]- એ વિવેચનોમાં વ્યાકરણની [illegible] [illegible] છે અને [illegible] છે. [illegible] [illegible] વિવેચન [illegible] વિચારો [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] વિવેચન [illegible] [illegible] [illegible] ભાષામાં છે. [illegible] [illegible] [illegible] તેનું ઉપયોગીપણું [illegible] [illegible] [illegible] છે તે [illegible] અને [illegible] વિવેચનકાર પોતાનો [illegible] [illegible] [illegible] નથી. [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નથી [illegible] અને તે ઉપયોગી [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને તે ઉપયોગી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે, તેમ [illegible] [illegible] [illegible] વિવેચનથી ન [illegible] તો એ [illegible] [illegible] છે, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] વિવેચન ~~[illegible]~~ [illegible] છે. ~~[illegible]~~ છે. [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] સંપાદિત ગુજરાત તથા કાઠિયાવાડ દેશની

વાર્તાઓ [illegible]

એવું ભાગ્યે જ બને છે. [illegible] એ [illegible] વાર્તાઓ [illegible]

[illegible] ઉત્તમ ગુજરાતી સાહિત્યમાં એ ગ્રંથોનો પરિચય થતો નથી,

કારણ એમાં તો પારકા તેજનું પ્રતિબિંબ છે; અને [illegible] તેજ [illegible]

પ્રતિબિંબ [illegible] ઉપર જ વિવેચન કરે છે, માટે [illegible]

આ વિવેચનમાં [illegible] તેવું જ છે. [illegible]

[illegible] અને [illegible] વિવેચન [illegible] છે, તેમાં વિવેચક [illegible]

નથી, પણ [illegible] કરવા યોગ્ય કર્યું છે, અને [illegible]

પણ વિવેચનની [illegible] એવું લાગે છે. [illegible]

એ છે કે [illegible] ગ્રંથકારનાં [illegible] હોય તો તે [illegible]

પ્રકટ કરી [illegible] એ ગ્રંથકારનો [illegible] અને [illegible]

કરવા, અને [illegible] પ્રતિબિંબ ગ્રંથકારના [illegible] કરી

[illegible] એ [illegible] કરી [illegible]

[illegible] "[illegible]"ના વિવેચનમાં [illegible] કર્યું છે, અને [illegible]

[illegible] "[illegible]" અને [illegible] "[illegible]"ના [illegible] કર્યું છે. [illegible]

[illegible] અને ગ્રંથકારનો [illegible] કરી [illegible] તેની [illegible]

[illegible] તે વિવેચની [illegible] [illegible]

છે. [illegible] આ [illegible] નહિ [illegible].

[illegible]

આ [illegible]

[illegible] છે. [illegible] છે. [illegible]

[illegible]

[illegible] કરી

[illegible] છે. [illegible]

તે [illegible] છે; [illegible] છે. [illegible] આ [illegible]

[illegible] કરવા [illegible] છે; [illegible]-

[illegible] રહી [illegible]-

[illegible] છે. [illegible]! આ [illegible]-

[illegible] નથી પણ

[illegible] અને [illegible]

[illegible]

[illegible] નથી તે [illegible] ન [illegible]

[illegible] કરી છે તે [illegible] "[illegible]

[illegible]"ના [illegible]. [illegible]

[illegible] છે, પણ [illegible] છે [illegible].

[illegible]

૨૦ આખર ઉદ્દેશ તો મિષ્ટતા ભાષાંતરમાં છે, ભાષાંતર કરનાર કળા ધરી

નવલરામે ફિટ્ઝજેરાલ્ડનું લખેલું છે, તે પણ અહીં યોગ્ય છે, અને

મિષ્ટતાનું ભાષાંતર પણ એમ ઉમેદ કરવી [illegible] એ કહેવું

[illegible] છે. ફાર્બસસભાની દરખાસ્તના જવાબમાં [illegible] એની રચના [illegible]

[illegible] ભાષાંતર કરનારમાં [illegible]

[illegible]; [illegible]

સંસ્કૃત ફારસી [illegible] ગુજરાતી [illegible] ભાષાંતર [illegible],

પણ [illegible] ગુજરાતી [illegible] અને [illegible]

[illegible] ગુજરાતીમાં [illegible] ભાષાંતરમાં [illegible]

[illegible] ભાષાંતર, ભાષાંતર

[illegible] અને [illegible] ભાષાંતર, [illegible] adapta-

[illegible], અથવા [illegible]

[illegible], અથવા [illegible]

[illegible] રામાયણ [illegible]

[illegible]: — [illegible] મૂળ [illegible]

[illegible], [illegible], [illegible]

[illegible], અને [illegible] મૂળ [illegible]

[illegible]

[illegible], તેમાં [illegible]

[illegible] અને [illegible]

[illegible]

[illegible] છે. [illegible] ભાષાંતરકાર, રૂપાંતરકાર, [illegible]

[illegible] છે. [illegible]

[illegible] અને [illegible] છે. [illegible]

[illegible] છે, તો [illegible]!

[illegible] ગુજરાતી [illegible]

[illegible] રામાયણ [illegible] છે, પણ [illegible] છે, [illegible]

[illegible] છે, અને [illegible] રામચંદ્રને [illegible].

[illegible] છે અને રામચંદ્ર [illegible]

[illegible] છે કે

"[illegible],

[illegible] —

[illegible]!"

[illegible] છે કે [illegible] રામચંદ્ર [illegible]

[illegible] ગુજરાતી [illegible] છે. [illegible]

[illegible]

પણ ખૂબ કરે છે અને જનતાને નામે [illegible], દુનિયાની દયાની
પાસે [illegible] ભાષાને કુદરતી રીતે "જૂઠાની [illegible]!"
—ભાગ્યે જ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
દયાનંદના ભાવ-ભીનાશ પણ ક્યાંય ન હોય! [illegible] નિષ્કુળાનંદ
અને [illegible] [illegible] કવિને [illegible] પણ [illegible] [illegible]
ગવાયા હોય છે, અને નિષ્કુળાનંદ જેવા ભક્તોમાં [illegible] [illegible]

"[illegible] [illegible] [illegible] રે [illegible] ન [illegible]!
"[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]!
" [illegible] ગિરિધરલાલ!"

નિષ્કુળાનંદ કવિને ગિરિધરલાલનો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]!! [illegible] [illegible] ન [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પણ [illegible] નથી, અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે કે નિષ્કુળાનંદના ભાષાંતરકારને [illegible] [illegible] [illegible] છે અને [illegible] દૂર કરવાની ભાષાંતરમાં પણ [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] ભાષાંતરકારે જ [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] "[illegible]" [illegible], અને [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] કર્યું, અને ગુજરાતીને [illegible] [illegible] કર્યું, નિષ્કુળાનંદનું ભાષાંતર [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે, અને [illegible] જ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ભાષાંતરને [illegible] [illegible] [illegible] ભાષાંતર પણ [illegible] ભાષાંતરકારોને [illegible] છે. આ ભાષાંતરના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] છે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે અને [illegible] [illegible] ભાષાંતરકાર [illegible] [illegible] [illegible] છે. ભાષાંતરમાં [illegible] [illegible] [illegible] આ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે.

અમદાવાદમાં આવ્યા પછી ગુજરાતના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતી; અમદાવાદમાં [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નથી કરી, પણ [illegible] તો [illegible] [illegible] "[illegible] [illegible] [illegible] પણ ગુજરાતી કવિ" પ્રેમાનંદના "[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નથી"— "[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ગુજરાતી [illegible] [illegible] નથી." [illegible] [illegible] [illegible] તો પ્રેમાનંદને ગુજરાતનો [illegible] [illegible] છે — [illegible] [illegible]

૨૧ રૂપ ભિન્ન નથી પણ ભિન્ન ભાસે. કવિતામાં આવતું માન હતું તેનું કવિત્વ - તેનું રૂપ પણ કાવ્ય મઢતું - આગંતુકોમાં સાંભળતું પણ નથી. દલપતરામ હજી સાચી ~~[illegible]~~ શોખીન કવિ લાગતા નથી, ~~[illegible]~~ પણ ~~[illegible]~~ એ Roguish face વાળો આગળનો પુરુષ વગેરે human બાબતો હોય તેમનું નામ દલપતરામે રૂપ વગેરે પ્રતિભાવ માન માટે લેખમાં આવે છે. તોપણ ~~[illegible]~~ એ કવિ ઉપર પ્રભાવિત ~~[illegible]~~ અને વિશેષ પણ સાથ મહેરતનો માર ~~[illegible]~~ દલપતરામ રહ્યું છે પડવામાં વાંધો હતો નહિ. "જુઓ નર્મદ દલપતરામ" એ કવિતામાંના નર્મદ [illegible] [illegible] કવિએ "મૌન + ઝાંખ = [illegible]" [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] ઉપરથી "નર્મદની [illegible]" ~~[illegible]~~ [illegible] આવી, તે ઉપરથી "સાંભળ કહ્યું!" નામનો લેખ ~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~ દલપતરામે આપ્યો અને તેમાં [illegible] [illegible] " [illegible] [illegible] કવિએ [illegible] આવે છે" - "[illegible] પણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible]," એ કવિએ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], આ [illegible] [illegible] [illegible] આવતું [illegible], [illegible] કર્યો છે ~~[illegible]~~ - વગેરે - ઇત્યાદિ.

આ પ્રમાણે દલપતરામની આશાવાદ-વિષયક પુરી [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] વગેરે [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

૧૮૭૭-[illegible] ૧૮૭૬ના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ ત્યારે અને તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે, તેમ વગેરે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ પોતાની [illegible] પુરી પાડવાનો Game ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] "[illegible]"નો ઉદય થાય છે. ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]; [illegible] [illegible]

પરિષદના ઠરાવોને પૂરી પાડવાનો પ્રયત્ન કરેલ છે અથવા ઠરાવોનો અમલ કરવાના માર્ગ દેખાડ્યા છે. જો કે તેમાંના ઘણા અમલમાં ઉતર્યા નથી, પણ ઘણું સ્વીકારાયેલ થયેલ છે, કેટલુંક સ્વીકારાયા છતાં અમલમાં મૂક્યું પણ તેના પર સંપૂર્ણ કરવાનું જોઈતું ઉત્સાહ દેખાડ્યો નથી, અને કેટલુંક સ્વીકારેલાંનો અમલ કરવાનો પણ આરંભ ઉત્સાહથી થયો નથી. કેટલામાં આગળથી ચિંતાનો જ વિષય હતો; આ વખતમાં વિશેષપણે તેને સ્વીકારાયેલ ગણ્યું, પણ કાર્યના અમલમાં તેમ નથી કરવાથી એ વખતે વધારે મુશ્કેલી દૂર થઈ શકી ન હતી; કાઠિયાવાડનાં રાજ્યોના પ્રતિનિધિ રાજકુટુંબની પ્રજા જુદી રીતે વર્તી, સ્વીકાર્યા છતાં, ઘણી કરનારા થયા, ઉગ્ર વલણવાળા અને ઉતાવળા માણસો રાજ-નારાજ પણ થયા, અને વલણવાળાઓને રાજ-દરબારમાં બોલાવવાનું થઈ ગયું. વિષયનો આરંભ કરવા માટે ઉત્સાહ અને આગ્રહથી ઉભરાય છે; તેનો સમુદાય ગુજરાતી નમ્રતાપૂર્વક ગણતરીમાં રાખે છે, અને ઘણા પાછી એવા દેશના અને દેશ ઉપર-ગુજરાતમાં પણ એવા મત પ્રમાણે ઠરાવો આવી ગયા છે. એ ઠરાવો આ વિષય આ ઠરાવો આવી ગયા છે. કાઠિયાવાડના દેશી રાજ્યો કાઠિયાવાડના રાજ્યોમાં આવવા માંડ્યા. રાજકીય બુદ્ધિ-બળવાળાં વિચારવાળા પ્રમાણે મંડળો ભરાય ત્યારે એ રાજ્યોનું ભાર અને વધારે વિચારોને જોઈતા પ્રમાણમાં ઝીલવું નથી જ "દૂર રહો" એવો ઉત્તર આવ્યો અને લાભ આવું નામંજૂર થયું. રાજકુટુંબમાં ઘણું ખરું, દિવાન અને રાજ્યાધિકારી પણ ઠરાવો લોકોને દેખાડવામાં અને એવું રાજ્યકર્તા પણ "દીવાન જોઈએ" એ માંડી વાળ્યું કરવાનું ઠરાવ્યું. વલણવાળા રાજકીય વર્ગ ત્યારે આ ઠરાવો ઉત્તમ દેશ માંડ્યો હતો; દેશી રાજ્યના ગુજરાત વિભાગ, ગુજરાત દેશના, કાઠિયાવાડ, ગુજરાતભરમાં, અને ઉત્તમ લખાણોએ આ ઠરાવો ઉપર ન ભરોસાનો આરોપ મૂક્યો. આ વિષયમાંના તેમના લાભના વિચારો પૂરી રીતે લેવાં આ પ્રકાર-ફેરવવા મથવા નથી થયું; તેમને ન પાળવાનો વિચારોનું માત્ર સૂચન કરવા જેટલું બતાવ્યું છે; તેમના પ્રસ્તાવમાં માત્ર સંપૂર્ણ ન થઈ શક્યું; અને તેમને કહેવું બાકીનું વાંચનારે વધારે માત્રનું ઠરાવો વિચારવાના કરવામાં આવે છે.

નવજીવનને [illegible] ભાગનો [illegible]

ભાગ [illegible] દરિયામાં [illegible] છે [illegible]

આ ભાગના વિષયો વાંચકે જ [illegible] છે.

[illegible], [illegible], [illegible], [illegible],

[illegible], [illegible], ઇત્યાદિ વિષયોનો [illegible]

[illegible] કરવાનો [illegible] આ ભાગમાં છે. [illegible]

તેનાં [illegible] છે. [illegible]

[illegible] છે તેમ જ [illegible]

[illegible] આમાં [illegible] "[illegible] કરતાં પણ [illegible]

[illegible] નથી આવ્યાં. [illegible]

[illegible] "[illegible]"

[illegible] "[illegible] [illegible]" [illegible]

[illegible] "[illegible]" [illegible]

[illegible]" "[illegible]" [illegible] "[illegible]"

[illegible]"

[illegible] છે તેમ [illegible] કરવા [illegible]

[illegible] "[illegible] કરતાં [illegible] કરતાં પણ

[illegible]" "[illegible]" [illegible]" "[illegible]

[illegible]" [illegible]

[illegible] તેમ [illegible]

[illegible] આ ભાગમાં [illegible]

[illegible]"—[illegible] અને [illegible]

તેનાં [illegible], [illegible]

[illegible]

[illegible], અને [illegible] અને [illegible]

તેમ [illegible] કરવાં [illegible]

[illegible] અને [illegible]

[illegible] છે તેમ [illegible]

કરવામાં [illegible]

નથી [illegible] છે; [illegible] અને [illegible]

[illegible]

[illegible] અને [illegible] પણ

[illegible] છે અને [illegible] આ [illegible]

[illegible] છે, અને [illegible] આ [illegible]

[illegible] છે — તેમ [illegible] [illegible].

નવજીવનની [illegible] ભાગના વિષયોમાં [illegible]

[illegible]

આ વિભાગોનો સાહિત્ય વિશેનો સંબંધ તેમનો મર્યાદિત ઉપયોગો-

વિશે બોલતાં, અને તેમના ઉપયોગો એવા ભારે ભાગમાં આવી વિભાગ

સમયના હોવાથી તેટલા રહ્યા છે તેને માટે [illegible]

કંઈ ઓછું આવે છે ઈસ્વીસનના બનાવાના પરિણામ પાડ્યું નથી. તેમાં બાબતે

નું સર્જેલું [illegible] એક પડી છે કે વર્ષોમાં [illegible]

કે "[illegible] [illegible]

"[illegible] કહ્યું, અને [illegible] માટે [illegible] [illegible]

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આવ્યો છે

"અને તેમાં [illegible] [illegible] આવ્યા છે તે [illegible]

"પૂરા કરવા છે અને [illegible] [illegible] છે, xx અને તે

[illegible] [illegible] પૂરા કરાવે છે. [illegible] [illegible]

"[illegible] કરવા તે [illegible] કરવા આવે છે અને તે [illegible] [illegible] છે કે

"[illegible] [illegible] [illegible] તેની [illegible], તે વર્ષોમાં

"[illegible] તેની [illegible] કરવા [illegible] [illegible] પડે છે." આથી [illegible] [illegible]

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરી [illegible]

[illegible] છે તેની [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible]-

[illegible] [illegible] આ [illegible]-[illegible] [illegible] અને

[illegible] — એ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે, અને [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] છે તેથી આ [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] છે તેટલા માટે [illegible] [illegible] [illegible]-

[illegible] [illegible] છે — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] છે — પણ [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible], એ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નથી, અને

[illegible] કરવાં [illegible] પણ [illegible] [illegible] નથી. [illegible]

[illegible] પણ આ [illegible] [illegible] [illegible] કરવાં [illegible] નથી. [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] એ [illegible]-[illegible] [illegible]

[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે તે [illegible]

છે. એ [illegible] [illegible] કરવા કરવાં [illegible]

[illegible] કે [illegible] [illegible] તે જ [illegible] [illegible] છે. [illegible]

આ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તે જ [illegible] પણ [illegible]

[illegible] છે, અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] છે.

[illegible] [illegible] છે તે [illegible] [illegible] કરવાં

[illegible], અને [illegible] કરવાં [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] છે.

[illegible] [illegible] કે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તે [illegible] [illegible];

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]

23 રચાતું, અને ભાગવતમાં ગુજરાતી [illegible] ગદ્યમાં લખાય તેમાં એકાદ
એક કવિતાનો ગદ્યનો લખ્યો છે તે ~~નું~~ તેના રચનું અનુકરણ છે.
કાઠિયાવાડનો વઢવાણો તેની સાથે આ રસ અને આ કવિતાનો
ગુજરાતીભાષાનાં [illegible] થઈ ગઈ— તેના પછી પ્રીતિ ન થઈ પણ
તેનો પ્રચાર બંધ થઈ ગયો. ૧૮૭૭માં — દલપતરામ [illegible]
— ભાગ્યોદયવાળી લખી છે પણ તેનું પ્રકાશન ~~[illegible]~~
તેમ તેની રચના કેવળ શબ્દાલંકારી છે — તેથી એમાં કવિતા પ્રતિ
ઉલ્લાસની આંકવાનો રહ્યો નથી. પણ આ પછી કાવ્ય-ગ્રંથોના ઉદ્ધાર થઈ
ગયો, અને નરપતરાય ~~[illegible]~~ [illegible] લોકના દેશમાં મારા ગયેલાનો ભાગ્ય
લખ્યું અને તે પણ [illegible] ગ્રંથ-પરીક્ષામાં રહ્યો. [illegible]
ગદ્યમાં ~~[illegible]~~ અર્થ ના ઉપયોગનો પરિણામ આવ્યું, એમાં
પણ કાળ ગયો હશે, અને છે કાવ્ય પણ શબ્દાલંકારિક જ છે.
[illegible] અપૂર્વ [illegible] છે અને તે નવલરામના
[illegible] ઉત્તમ છે કહેવું તો ચાલું નથી. અનુવાદની અને
૧૮૭૯માં આરંભેલો તે [illegible] પ્રથમ ભાગમાં
[illegible] છે નાગના કાવ્ય [illegible] નવલગ્રંથાવલિમાં
છે. [illegible] કાવ્યદોહન [illegible]
મનાતી છે, એમાં કવિ-રાજેન્દ્ર દલપતરામ પછી અર્વાચીન કવિઓ
~~[illegible]~~ [illegible] કવિઓ [illegible] છે અને તેમની કવિતાની
[illegible] છે. એમાં [illegible] છે કે [illegible]
પુસ્તકના રૂપે અનુકૂળ કવિતા છે, અને અનુવાદકોમાં ~~[illegible]~~
[illegible] અને [illegible] કવિતા અને કાવ્યશૈલી છે.
[illegible] રચના અનુકૂળ કવિતા અને [illegible]
આ [illegible] રાજકોટમાં [illegible] કે [illegible]
[illegible] નથી; પણ [illegible]
નવલરામને [illegible] ગુજરાતી [illegible] અર્થ [illegible]
[illegible] છે. [illegible] પણ [illegible]
— [illegible] છે — તે ~~[illegible]~~ [illegible] કવિઓની.
[illegible] છે. કાવ્યપરીક્ષાના [illegible]
કવિતા [illegible] છે, અને નવલ-
પણ આ [illegible] કવિતા અને
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible] પોતાની છે [illegible] કવિ [illegible]
— [illegible] પડે. નવલ-
[illegible]
[illegible] છે, [illegible]

હિંદુસ્તાનમાં છે, અને રહેશે પણ છે : પણ આપણા કેળવણી-

શાસ્ત્રીઓ [illegible] — [illegible] કોલેજોના ચલાવનારા, અને [illegible]

[illegible] — [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] કેળવણીના [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] તો ક્યાંથી હોય!

[illegible] યુનિવર્સિટીઓમાં કેળવણીના

[illegible] [illegible] અને [illegible] ઉમેદવારો [illegible] છે [illegible]

[illegible] તો [illegible] નહીં. આ ગ્રંથ એમના [illegible]

[illegible] [illegible] છે એટલે એમની [illegible] [illegible]

આનંદ પામશું કે [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પણ

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]. એ [illegible] કેળવણી [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] ન [illegible], અને કેળવ-

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

રાખતી અધિકારીઓના [illegible] તેમની [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] પરીક્ષા સાથે

[illegible] ગુજરાતી [illegible] ગ્રંથની પરીક્ષા [illegible]

કેળવણીનું [illegible] વધારે [illegible] છે, અને એમની રીતે [illegible]

[illegible] [illegible] વધારે [illegible] છે. [illegible] આ પરીક્ષાની

[illegible] વિદ્યાર્થીઓ [illegible]

[illegible] કેળવણી [illegible] વધારી, [illegible] ત્યારે

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

ગ્રંથ લખવો એ વધારે કઠણ કામ છે કે ગ્રંથની

પરીક્ષા કરવી એ વધારે કઠણ કામ છે એ [illegible] [illegible]

કરવું જોઈએ, અને ગ્રંથપરીક્ષા [illegible] ગ્રંથના [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] ન હોય, તો તો ગ્રંથપરીક્ષાનું કામ [illegible] ઘણું [illegible] છે

એ ઉત્તરમાં ઘણો [illegible] છે. કારણ [illegible] [illegible]

[illegible] વાત કહી છે કે "રાંધ, [illegible] [illegible] તો [illegible] નથી આવડતું

પણ [illegible] તો [illegible] [illegible] છે [illegible] [illegible] છું" — એ [illegible]

ગ્રંથપરીક્ષામાં પણ [illegible] છે. આ [illegible] [illegible] પરીક્ષા [illegible]

[illegible] [illegible] છે કે ગ્રંથ-પરીક્ષા એટલે ગ્રંથમાં [illegible] છે

તે જાણવું અને [illegible]. ગ્રંથમાં તો [illegible] પણ

[illegible] પરીક્ષકનો એ જ હેતુ છે કે [illegible] [illegible] [illegible]

२५ કહે તે ભલું; હું કામ કરું [illegible] કામ કરું.

~~હું ક~~ કોઈપણ હું કામ નહિ કરું તેની પરીક્ષા હોત નહિ. કોઈપણ
કુદરતનું [illegible] કામ કરું [illegible] ભાષા [illegible] પરીક્ષા
કોઈ સુધરેલિક માટે લાગે નહિ. ભૂગોળ સમજાવનાર ભણતર હોય છે
— ભૂગોળ શીખવનાર સમજાવિદ્યા હોતા નથી. ઇંદ્રિયપરીક્ષક જો [illegible]
પુસ્તકો ભણી [illegible] છે તે [illegible] અને [illegible]
પરમાણુ [illegible] ~~[illegible]~~ તેનો [illegible] કરે છે, અને એના ~~[illegible]~~
[illegible] ~~[illegible]~~ તેને [illegible] તેમ [illegible]
[illegible] છે. [illegible] પરીક્ષા કરવી, ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible] ઉપયોગ કરી આનંદ [illegible], અને [illegible] આનંદ [illegible]
[illegible] કરવા, [illegible]
[illegible] ઇંદ્રિયપરીક્ષકોની [illegible]
[illegible] તે પરીક્ષક જ નહિ.
હોય છે. [illegible] તેને ન હોય તે પરીક્ષક [illegible]

[illegible] નથી કે પરીક્ષક [illegible] છે, [illegible]
[illegible] નથી. પણ [illegible] હોય [illegible] હોય તો
[illegible] નથી, [illegible] કે [illegible]
[illegible] છે [illegible], અને [illegible]
[illegible] છે, અને [illegible] તેની પરીક્ષા નહિ; [illegible]
[illegible] હોય છે [illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
નહિ તેની પરીક્ષા [illegible] છે.

આ સર્વ ~~[illegible]~~ શિક્ષણનું [illegible] છે [illegible]
[illegible] કરે છે. ~~[illegible]~~ [illegible], ~~[illegible]~~
[illegible] પરીક્ષાઓ [illegible] કરે છે [illegible]
[illegible]; પણ ~~[illegible]~~ પુસ્તકોમાં [illegible] નથી તે
[illegible] હોય છે [illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
શીખવનાર ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ પરીક્ષકમાં [illegible], ~~[illegible]~~ [illegible]
~~[illegible]~~ [illegible] નથી પણ — [illegible]
નહિ ~~[illegible]~~ — [illegible] ~~[illegible]~~ નહિ — [illegible]
[illegible] ઉપયોગી જ નહિ. [illegible]
[illegible], [illegible] કરવા, [illegible]
[illegible] હોવો જોઈએ. [illegible]
XIV કરવાં, [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] પરીક્ષા
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] હોવું જોઈએ

અને સર્વ ઈશ્વરના રસ્તાની શોધકોના અથવા શોધકના ભક્તનો રસ્તાના તો હોવા જ જોઈએ. એક [illegible] [illegible] એક અનુભવ જેવો હોય અને તેના ઉપર ભાર હોય, તે બીજાને બીજા અનુભવની જાણે ભાર ઓછો હોય — [illegible] આમ જુદા જુદા અનુભવ સંભવે. જુદા જુદી ભાર દેખાય છે, જુદા જુદા રસ દેખાય છે, પણ તે સઘળા પરીક્ષકોમાં તો તે મૂળનું અનુભવનું સાદ્રશ્ય હશે. એક રસ્તાનું રસ્તાપણું હોવું જોઈએ. તેમ જુદી જુદી રંગ અને આંકડાની બાબતો પર દૃષ્ટિ પરિસ્થિતિઓનું [illegible] ઠેઠ સાદ્રશ્ય ક્રમવાર [illegible] નિર્ણય કરતા હોય છે તેમ જુદા જુદા અનુભવ અને રસ્તો સાદ્રશ્ય પરીક્ષક હોય છે. આ સર્વ ગ્રાહ્ય અને સર્વ સ્વીકાર્ય અથવા સર્વમાન્યતા વિનાની પરીક્ષકની દૃષ્ટિમાં સ્વરૂપના, [illegible] રૂપના, અને રીતિ સાચાં જ નથી, એ પરીક્ષકની પરીક્ષક-દૃષ્ટિ ઉઘાડી જ નથી.

જ્યારે [illegible] ગાંધીપરીક્ષકનાં આ લક્ષણ લક્ષ કરીએ છીએ ત્યારે [illegible] ગાંધીજીના કરતાં ગાંધીપરીક્ષકનું કામ વધારે સહેલું નથી એ [illegible] વાત પણ લક્ષ બહાર છે, અને હિંદુસ્તાનના ભવિષ્યના પરીક્ષકોને આથી આગળ ધપી શકીએ છીએ. નવજીવન ગાંધીપરીક્ષક હતા કે નહીં, તેમની પરીક્ષકશક્તિ કેવી હતી અને કેવી રીતે પોતાનું કામ કરતા હતા, ઇત્યાદિ બાબતો જાણીએ નહીં ત્યાં સુધી એમની ભાવનાઓ અને દિશાઓ, એ કુલ્લાના એ પરીક્ષકની પરીક્ષાની [illegible] ઝાંખી ઓછી થાય છે.

સાબરમતીના આશ્રમના આરંભમાં જે ગાંધીપરીક્ષા કરી હતી તેમાંના કેટલાં શાસ્ત્રીઓમાં રહીને કર્યા છે તેમાં ભાગ લીધો છે. [illegible] સાબરમતીના શિક્ષણક્રમની રીતે નવજીવ[illegible]ના અનુભવથી નવા પાઠો. નવજીવન કાર્યાલય ગયો ત્યારે શિક્ષણક્રમનું તંત્ર પણ કાર્યાલયમાં ગયું અને એમના જ હાથમાં રહ્યું, [illegible] અને તંત્ર તેમ તેમની રીતે [illegible] ચાલતા વર્ગોમાં પ્રચાર. શિક્ષણક્રમ[illegible] તેમના [illegible] ઉપર ગાંધીજીના વધારે વધારે [illegible] ગાંધી પરીક્ષકો ઊતરતા ગયા, અને એ ગાંધીની સંસ્થાએ અને પરીક્ષકો એ જાણવું પોતાનું કર્યું.

૨૫. ~~[illegible]~~ અનુવાદિત નાટ-
નાટક, કાવ્ય નાટક, ~~[illegible]~~, અને બુદ્ધિ અને ઊર્મિ
ની કૃતિ ઉપરનાં વિવેચનો નો સમાવેશ થયેલો છે. અનુવાદનું નાટક
મરુ નોંધપાત્રનું રચ્યું છે, કાવ્ય રા. નાનાલાલ કવિનું લખેલું છે,
~~[illegible]~~, અને બુદ્ધિ ઊર્મિ
વકીલ કૃષ્ણલાલનું લખેલું છે: એટલે એ બધા લખનારા જુદા જુદા
વર્ગના ચૂંટ્યા છે. આ બધા વિવેચનો વાંચ્યાં છે, પણ એ
બધાંમાં એક બાબત લખેલી છે કે એ પ્રકારના વિવેચનના
અનેકમાંથી વિદ્વાનો ધ્યાન ~~[illegible]~~ નાખ્યું હોય છે, ~~[illegible]~~
પછી વિવેચન એ ધ્યાન ખાસ પડે છે, અને પરીક્ષક પર ઉપર ધ્યાન
ખેંચવાને ઠરાવ્યા નો પ્રયાસ કરેલો છે.
કૃતિના કર્તાના ~~[illegible]~~ ના ગુણદોષનો ભાર આપવા જોઈએ,
ગુણનો ભાર આપવાથી કૃતિનો ગુણ ઓળખાય નહિ એમ નથી, પણ
ક્યાં ~~[illegible]~~ દરેક વાંચનાર સમજી શકે એમ નથી, અને એ
એ ઊંડું ~~[illegible]~~ અને પરીક્ષકનું કામ નથી, અને એ
કામમાં ઘણું ધ્યાન દેવું છે ત્યારે પરીક્ષા કરવી ~~[illegible]~~
પડી જાય છે. તોપણ આ લખાણોમાં ગ્રંથકર્તાનું ધ્યાન પડે છે,
તરફથી ગુણદોષ બતાવવાનો પ્રયત્ન સ્પષ્ટ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ આ વિવેચનોમાં જણાય છે, પણ ~~[illegible]~~
કે પરીક્ષકને પૂરી રીતે સમજાય નહિ. અનેકમાંથી ~~[illegible]~~
તે ~~[illegible]~~ તમાનું જોઈએ છે. પડે છે એ તો
આવું ધોરણ પરીક્ષકને કેવી રીતે લાગુ ~~[illegible]~~ લાગે
~~[illegible]~~ થઈ જાય છે. ~~[illegible]~~ જણાય છે. ~~[illegible]~~
વિવેચન કરવાની રીતમાં આ રીત ખાસ ખરી જણાય છે.
"મારી માની વાતો" નામનું નાટક
કેપ્ટન ધરમપુરકર રા. જટાશંકરે "મારી માની વાતો" નામનું નાટક
કર્યું છે તેની પરીક્ષા ~~[illegible]~~ ટૂંકમાં એટલે પરિચય રૂપે
રહ્યું છે તેની પરીક્ષા ~~[illegible]~~ ટૂંકમાં એટલે પરિચય કરાવવો. અનુક્રમ-
પ્રમાણે પછી સમાલોચના કરી છે. તેમાં ઉપરના દોષો નથી. અનુક્રમ-
ણિકા પછી સમાલોચના કરી છે. તેમાં ઉપરના દોષો નથી. પરીક્ષા કરવાની
ભાષા લખવી તેવી અને લખવું તેવું છે કે વસ્તુની પરીક્ષા કરવાની
તેની જ પરીક્ષા છે; ભાષાંતરમાં લખવું કઠણ છે અને તે
~~[illegible]~~ શબ્દ વાક્યો જુદાં કરવાં તેનું – ભાષાનું – તેનું –
સંપૂર્ણ જ્ઞાન જોઈએ એવું
પ્રયોજક વિવેચન છે.

કવિ કાળીદાસના ઉત્તેજન, ~~[illegible]~~ નિયમોનો ઉપયોગ
ભાષાનો પરિચય, કરસનદાસ મૂળજી ચરિત્ર, મહીપતરામ રૂપરામ
~~[illegible]~~નું ચરિત્ર, નર્મદ વાશિંગ્ટન અને વિલિયમ પેનનાં ચરિત્ર,
મ. મણિલાલનું "ગુલાબસિંહ અને ~~[illegible]~~" અને ~~[illegible]~~

પ્રિયકલિકા : એમાંના કેટલાક પણ વિવેચનમાં ગ્રંથસ્થ થયાં નથી. પ્રિ. ઠાકોરે
પ્રિયકલિકાનો તો માત્ર ઉલ્લેખ કર્યો છે, અને એ વિવેચનોને
આરંભે અને અંતે ગ્રંથિત, સંકલિત કરવા જેવાં લાગ્યાં છે. આ
ચાર લેખો હાલીમાં લખેલાં ~~વિવેચનો~~ વિવેચનોમાં ~~વિવેચ~~ વિવેચનગ્રંથના
ત્રીજા વિવિધ ગ્રંથનો સમાવેશ કરવાની મારી ~~...~~ ગણતરી
એની અનુકૂળતાની યોજના હતી. આ ગ્રંથોના વિષયો મોટા છે, તેમાં કેટલાંક
~~...~~ છે ~~...~~, ~~અને એ ગ્રંથોમાં કેટલી ...~~
અને તે બધાંના ગુજરાતીઓ લખવાનું કામ
ઉપરાંત એ ગ્રંથકારના સમકાલીન સાથે પ્રતિપક્ષી ભાવ રહેલો છે. તેણે
કર્યું એ ગ્રંથકારના સમર્થક સાથે પ્રતિપક્ષી ભાવ લીધું છે. તેણે
ન કરતાં એ સમકાલીન સાથે કામમાં લાગે એવી કેટલી ટકોર
ન કરી છે અને ગ્રંથકારને બે મારા શબ્દો કહ્યા છે અને તેવું
ન કરી છે અને ગ્રંથકારને પણ આ સાહિત્યમાંનાં લેખનાં વિવેચનોમાં
નવા વિવેચન પ્રકાર જેવું ઘડાયું છે. એ સાહિત્યમાંનાં વિવેચનોમાં
એ જૂના સંસ્કાર તથા ઐતિહાસિક વિષયો છે; ચારિત્ર્યના
પરિચયમાં, ઉપમાલંકાર અને તેના પ્રયત્નના સંબંધમાં, કુદરતના
અને તેના સંબંધમાં, ~~...~~ ગ્રંથકારોની ભાષાની ટકોર ઉપરાંત
અનુવાદ ~~...~~ ટકોર આપવા યત્ન કરે છે. આવા વિષયોની
પરીક્ષા ઊંડા પાયામાં ન પેસતાં તે વિષયોની સપાટી પરની અવલોકનાત્મક
એ પણ ~~...~~ પુસ્તકવિવેચનની એક અગત્યની રીત છે.
પુસ્તકના વિષયની સાથે એ એક તેની બારીકાઈ છે અને
આવી બારીકાઈથી ~~...~~ એ પુસ્તકોના કર્તાઓની એકતા
બહાર પડે છે, તેમના વિષયોની ગુજરાતના લોકમાં પ્રસરે છે,
અને પરીક્ષકના પુરુષાર્થ-સામર્થ્યનો ~~...~~ ખ્યાલ ઉભો કરે છે.
આ રીતે મારી જુદી ~~...~~ આવા વિષયોની. અર્વાચીન પરીક્ષા
કરવાની પ્રથમ ૧૮૮૬માં ઠાકોરે ~~...~~ પરિચય રૂપે ધરી કરી છે.
શ્રી. હરગોવિંદદાસ રચિત "લાભ મુકુંદ" નામના એક ~~...~~ લેખ ઉપર
કરેલું વિવેચનનું ~~...~~ આ પ્રથમ છે, પરંતુ છે, ~~...~~
~~...~~ પ્રસ્તુત પરીક્ષામાં જે ગુણ છે તે બતાવે છે,
દોષ-ગુણ ~~...~~ દેખાડે છે, મંડન નથી, ખંડન નથી, અને પરીક્ષકનું
~~...~~ મન પણ સ્વચ્છ અને શાંત રીતે સ્પષ્ટ દીસે છે.

~~...~~ કેટલાકના ~~...~~ પરિચયના નામે
(જુઓ પૃ. ૯૫) ગુજરાતી ઉપર લખેલો તે એક સ્મરણનો છે અને
ટિપ્પણમાં પરિચય આ સ્મરણને ઉદ્દેશી ગુજરાતી બતાવે છે.
પણ આ ~~...~~ એક પત્ર દેખાય ~~...~~ વિવેચનના ભાગમાં સર્વ
પાનાંમાં ~~...~~ ગુજરાતીઓને લખવું હતું ત્યારે તે બધી સાર કરી
પાડી છે. કુદરતના સંબંધમાં ~~...~~
પણ એ જ પદ્ધતિ છે. મહારાષ્ટ્રી ~~...~~ વગેરે ઉપરની પ્રસ્તાવ

૨૩ તેમાં પણ એ જ માર્ગ છે. [illegible] [illegible] રહ્યું છે
એમ બતાવવા ~~[illegible]~~ મુખ્ય ઉદ્દેશમાં પોતે જુદા છે એવું બતાવવાનું
આવું બતાવીએ છીએ — "અમને બાબતે જ ગમતી નથી અમારે કે પોતે
"કોઈ પણ રીતે પસંદ નથી. અમે એને મળી ચૂક્યા સમજવામાંથી
"અમારી મુશ્કેલી આવીને લખાણમાં આવવું ઘણીવાર ~~[illegible]~~" ઘડીએ"!
"વિચાર રહે છે કે એવી જ [illegible] ઉપર પહોંચ્યા પછી થાય"
"વિચાર રહે છે કે રીતે [illegible] ઉપર કહેલા
આ અમારો પોતાનો સિદ્ધાંત આપે છે. પણ આમાં તેમ ઉપર કહેલા
બાળ વિવેચકોમાં અહુ હતી નહિ. માત્ર હતી ઉપલકિયાનો "બાબાનું"
છે. ~~[illegible]~~ આશ્ચર્યની હતી તો માત્ર બે વિવેચક જ છે. "નાટક
રીતનાં અને નાયિકાનું નાટક" અને "વાંચનમાળા કેવી લાગે છે"
[illegible] અને નાયિકાનું નાટક" અને "[illegible]" હતી કહે છે,
એ બે વિવેચનોમાં વિશેષ અહુ અને [illegible] [illegible]
પોતાના સિદ્ધાંતો આપે છે, અને એ સિદ્ધાંતોનો પાયો સમજાવે
છે. પણ આ સર્વ વિવેચનોમાં માત્ર ~~[illegible] [illegible]~~
~~[illegible]~~ વિવેચન વિચાર~~[illegible]~~ ઉપર આધિભાવ
અને તેના આધાર ઉપર પોતાની મુશ્કેલીના વિચાર છે,
પણ ~~[illegible]~~માં અહીંયાં મુશ્કેલીથી નથી — અને તે બાબી
લખીને જોડાઈ નથી કે ૩૩ મા [illegible] જાય છે તે કહેવાનું નથી.
વિચારોનો એક મુદ્દાનો આવિભાવ એ હતો કે આવું મુકામ,
~~[illegible]~~ વાંચનાર આવવા સાંભળનાર ~~[illegible]~~ બાબો કે
બાબું મુકામ, ~~[illegible]~~ વાંચનાર આવવા સાંભળનાર આપવું વગેરે:
"અહો! કેવો સંબંધ અને ૩૩મા છે!", અને અહીં [illegible] વિચારો
કોઈ પણ ન હોય. આ આવિભાવ આપણો ~~[illegible]~~ વિચારો
કોઈ પણ ન હોય. આ આવિભાવ સાચો ખાતરી. ગ્રંથ~~[illegible]~~
કેટલાક ~~[illegible]~~ ગ્રંથકારોએ રાખવો જોઈએ. પરિચય ન હોય તો
આવવા તેનો વિચાર~~[illegible]~~ હાલમાં પરિચય ન હોય તો તેને ઉત્તેજન
પણ તે વખત હતો આવા બનવું તેમાં હોય તો તેને ઉત્તેજન
આવવું થઈ છે — તેની પાછું પડવું નથી. ~~[illegible]~~
આવું થઈ છે — તેની પાછું પડવું નથી. ~~[illegible] [illegible]~~ પોતાનો
~~[illegible]~~ એમ ખોટી સ્તુતિ કરવા જોઈએ છે, તેમ આવો મારાપણા^ વિના
કદી ગમ્યો ~~[illegible]~~ સમજાય દોષ ~~[illegible]~~ પોતાનું કામ કરે
ચોરી કે એવું અસલ બાબતનું આપણા લાગે ગ્રંથકારોને મુશ્કેલી
ન કરવાં, ગ્રંથકાર બનવાના મનમાંથી હોય તો પણ તેના
મુદ્દાનો વિસ્તાર કરતી ~~[illegible]~~ વાંચનારને^ મુદ્દાના વિચાર
ઉપર વિરોધ થાય તો તે પણ બહુ^ લાગે, જ્યારે અનેક વિચારો
આપણા ઉતાવ ~~[illegible] [illegible]~~ આવિષ્કારોના પરીક્ષકોએ
કરવાના છે. ~~[illegible]~~ કોઈ પરીક્ષક મુદ્દાસરની પરીક્ષા કરવા~~[illegible]~~
તે વાંચવાનો નથી, પરીક્ષા કરવી કરતાં મુશ્કેલી પણ વાંચવાનો

નથી, અને પરીક્ષા ન કરતાં કોઈ પુસ્તકના વિવેચનકારને વિવેક રાખવા પ્રસંગે પ્રસ્તુત વિષય ઉપર કોઈ નવાજ વાત કહેવા જેવો અને તેથી ગ્રંથકારને ઉત્તેજન મળે એવું કંઈ ન હોય તો એ પણ "એવું છે કે [illegible] હા કહેવું" કરવાનો પ્રસંગ મળે છે, અને એ માટે લાગ ટીકાઓમાં પણ પડેલો છે. [illegible] કોઈ અને એ માટે [illegible] આ માટે ઠરાવ [illegible] પણ જણાય; તો કોઈ એને સારો ઉપર [illegible] "[illegible] કરી" એવા તેના માટે લખવા પણ વાપરી કે [illegible] કું વાંચવાનો નથી. [illegible]

આ બાબતે [illegible] કોઈ તેની વિવેચના [illegible] આ પ્રસંગ નથી, પણ એટલું તો કહેવું જોઈએ કે [illegible] ઉત્તેજનમાં ન [illegible] સાથે [illegible] મળેલાં ઉત્તમ ગ્રંથકારને [illegible] જરાયે [illegible] નથી.

આ ટીકાઓમાં ગ્રંથકારો ઘણા છે, દેશભક્ત છે, [illegible] છે, [illegible] છે, [illegible] સમજે પણ કોઈ અસાધારણ ભાષકારને [illegible] [illegible] તે [illegible] એટલે [illegible] પરિણામોનો વિચાર કરતાં [illegible] રીતે [illegible] આવાં પરિણામોનો [illegible] ગ્રંથકારો એમ ધારે છે કે [illegible] ગુજરાતના કલમ કલમ [illegible] ગ્રંથકારો [illegible] [illegible] તેમને [illegible] [illegible] ગ્રંથકારો [illegible] પ્રયત્નો કરતાં તે [illegible] પરિણામ [illegible]. [illegible] ઉપર અને [illegible] [illegible] પોતાના [illegible] [illegible] [illegible] કરી [illegible] [illegible] અને [illegible] જોઈએ, તેમ ન [illegible] – [illegible] – [illegible] ગ્રંથકારને [illegible] [illegible] કરેલું છે. એમાં [illegible] વિવેચનો ઉપર [illegible] કરવા [illegible] આ [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નથી, પણ [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] "[illegible]"

[illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], અને [illegible], એ ગ્રંથો [illegible] તે [illegible] કરતાં [illegible] [illegible] [illegible], તેને માટે [illegible] [illegible], [illegible] પરીક્ષા [illegible] છે, અને એ [illegible] [illegible] આવે છે.

નવલગ્રંથાવલિના ઉપોદ્‌ઘાતમાં "કેટ વિવેચન" નામનો ફકરો કહેલો
કવિના ગુણો છે તેમ પ્રભાતના સમાલોચકોમાં જ કેટ લાક વિશેષ
પ્રતિપાદન કર્યું છે. આ સર્વ વિવેચનો નાનાં છે; પણ વિવેચન
ગ્રંથોના ગ્રંથકારોને આવા પ્રકાર ગણવા સારૂ ગણ્યાં એ મૂળ વિવેચનો
માં જ દૃષ્ટિબિંદુ રાખવું એક લાગ્યું તે ખાસ રાખવું નથી. નવલરામે
નવલરામે નાનાં વિવેચન કર્યાં છે અને ગ્રંથકારને
પ્રવેશક પ્રકાર ગણવા સારૂ ગણ્યાં છે આ પ્રકાર
સ્થાન આપ્યું છે. રા. ઘાંટાવાળા ગ્રંથકારનાં ગુજરાતી લિટરેચરનાં
કોઈ અને રા. ટ્રસ્ટીઓ કોઈકના "પ્રાંતીય
"ગાદીનો અધિકાર" — એ ગ્રંથોના પરીક્ષા વિસ્તારથી કરી છે
અને એ ગ્રંથકારો ઉપર સારું અને સહુનું પ્રકાર
કર્યું છે તેના ઉદ્દેશના સરખા વાચનાર જ છે કે સેવા આદર
અને સાથે વિચારોએ અભ્યાસ નાખી કહ્યું તે "આ વાર્તા
સાંભળી. રા. ઘાંટાવાળા કોઈ નાટક ... તે વખતમાં જ નવલરામ
પ્રેમ કરવા વાંચનારને લાગ્યું છે xxx તે વખતમાં જ
સાથ ઉભો થયો હતો તે ભાગ કોઈ વાચકને વિવેચન
કર્યું એ તે મહાન સમુદાયોનાં નામ ગ્રંથ ગદ્ય લખાણ છે"
મ. કાંટાવાળા "ગુજરાતી ભાષાના એક મહાન નાટ્યકાર
લખાય છે" અને એમના આ પુસ્તક નવલરામની "નાટક
કર્યું છે": ઉપર વ્યાખ્યાન સાથે મહાત્મા ના ઉપર કર
માટેના એમના ઉપર સારા છે. ... સામાન્ય કામ કર્યું તેનું
ગ્રંથકારનું દૃષ્ટિબિંદુ
આ દૃષ્ટિ વિલક્ષણ છે.

તે ઉપર નવાં કેટલાંક નાનાં વિવેચન ઉપર
અમે કહીએ. ઉદાહરણ અને અન્યાયપૂર્ણ ઉપરનાં નાનાં
વિવેચનોમાં માત્ર ઉપયોગ અને સામાન્ય ભાવીનાર છે.
પરીક્ષા કરી લેવા માત્ર ઉપયોગની ખાતર કરેલાં વિવેચનોનાં
ઉદાહરણ ઉપર આવ્યાં છે. પણ કેટલાંક તેમાંથી તો અનુભવ ગ્રંથકારો-
ને અભિપ્રાયનો અમારી આપણા અને પ્રતિબિંબોવાળું છે એવું
લાગે કરવા નાનાં પરીક્ષક વિવેચન કરેલાં છે. આપણાકોષ અને
ગ્રંથપાઠના ગણનાનાં વિવેચનમાં આ લખેલા છે. કેટલાંક નાનાં વિવેચન
માં આપણા નાના નાના ગ્રંથકારોની ટૂંકી ટૂંકી પરીક્ષા કરી, તેમને
કોઈ વખત ઉત્તેજન આપ્યું છે, કોઈ વખત તરફ ઠપકો
આપ્યો મારે છે, અને ટકોર્યા નથી. કોઈ આવો ગુણ લીધો કહેલો
તેને અભ્યાસનો મારો સમાગમ પૂરતા નથી. "વિવેચનો અજીર્ણ"

અને આવું બધું છતાં નવલરામને સુધારાવિરોધીઓ અતિપ્રિય લાગ્યું
છે, અને એવું વિવેચન કરતાં — લખાણ કરતાં — પણ તેઓ સંયમ રાખે
છે — આવેશમાં આવતા છે — ઠીક પણ કહ્યા છે — તેમાં ઉતાવળે
ઢંઢ્યો નથી રહ્યો, બીજા પક્ષનું વિવેચન લખ્યું, અને કેટલુંક
અતિશયોક્તિ દેખાય છે. પુનર્લગ્નનીમાં સ્વાભાવિકતાને રાખવાને અને ન
રાખવાને શું લાભ અને શી હાનિ થાય છે તે બતાવી, સ્વતંત્રતા,
અને સુધારાવિરોધીઓ બધી નવલરામના વિચારોના પરિણામે
આવ્યા છે, અને તે બધા ભાવનાઓને દર્શાવે
લખ્યું છે.

ગ્રંથકર્તા સાહિત્યપ્રીતિ જેવું તત્ત્વ છે. નવલ
ગ્રંથાવલિના બીજા ભાગમાં સમાવેશ કરી દીધા "નવા વિચાર"
(પાનાં ૧૩૮–૧૪૪), (પાનું ૧૦૮), સુધારાનું પરિણામ વિવેચન
(પાનું ૨૯૪), અને ગુજરાતી (પાનું ૨૨૬), વિચારો (પાનું ૨૦૪), ગુજરાતી ભાષાનું (પાનું ૩૩૫)
પ્રસ્તાવના (પાનું ૩૦૮), અને ગુજરાતી ભાષાનું "પ્રવૃત્તિ પ્રવાહ" : એ બધાં
અને નવલગ્રંથાવલિના બીજા ભાગમાં વિચારો છે, એમાં
નવલરામે સમાજસુધારો પછી સ્વતંત્રતા લખેલા વિચારો પત્રોમાં
આપેલા પ્રકરણ અને સ્વતંત્ર કવિઓ
સૂચન છે, ગુજરાતી ભાષા કેટલેક અંશે વિચાર છે, અને
લખાય છે અને કેમ લખાતી ભાષાને તેની
ટીકા આપતા સુધારાના વિચારો અને આધાર વિચારો
વિરુદ્ધ અને પ્રકાર બતાવી રહ્યું ...
ઉપજાવી ભાષામાં કરેલી છે, અને બીજા ઘણા વિચારો કરતાં
આવા ઉદ્દેશ જ નવલરામની કીર્તિરૂપ સ્થાપે અને રહેશે.
પ્રધાન અને ભાષા પ્રમાણે એ લખાણ ગણાય અને કાયમનું
રહેશે. ગુજરાતી એ ગ્રંથકર્તાઓ
આપ્યા છે તેમ વસ્તુમાત્રની પત્રોમાં પણ એ જ આવતા છે, અને
નવલરામનાં આ લખાણોમાં તે આવતા પ્રકાશ કરવાનો અવકાશ
લાભ રહ્યો છે, એવો એવી સૂચના લેવી ઘટે છે, અને એ જ એવી
પ્રતીતિ છે. જેમ જેમ પછી સમજણ આવતા જાય છે
તેમ તેમ સત્યપ્રીતિ, સર્વગ્રાહકતા, સર્વદેશિકતા આદિ
ઉદાર ગુણો આ લખાણોમાં અધિક વિકાસ પામે છે; અને એ વિકાસ
સંપૂર્ણ થવા પામ્યો નથી, તોપણ
વિકાસની દિશામાં મુખ્ય પગલાં મંડાયાનાં પણ સારે પાને ઉદાહરણ
મળે છે તે સાક્ષરની આગળ ઘણું અગત્યનો દેખાવ
આપે છે.

~~[illegible] દરમ્યાન~~ [illegible]

તે તો ~~[illegible]~~ ન્યૂઝીલૅન્ડની લડતમાં અમલદારે પરીક્ષા કરી છે તે ક્રમની પરીક્ષાના ન્યૂઝીલૅન્ડ પ્રધાનોએ તો પાર ન આવે, ~~[illegible]~~ પોતાનું જ નથી પણ આખું કરવું એ અંગ્રેજોનો વિચાર નથી. છતાં આપણા ~~[illegible]~~ સાઉથઆફ્રિકાના ન્યૂઝીલૅન્ડની પરીક્ષા તેમ આપણા જેવા ફકીરોની પરીક્ષા જુદે જુદે પ્રસંગે અમલદારે કરેલી છે અને તેમ કરવામાં ~~[illegible]~~ ખાતા ખાતા સંયમ પોતાના સિપાઈઓમાં ફેરફાર દેખાય છે તેની ખૂબી પણ દેખાય ~~[illegible]~~ આ અમલદારોનું સામાજિક સંગઠન છે; પોતાનું જ નથી પણ એ પણ દેખાય છે એમની પરીક્ષાશક્તિનું પણ સાર સંગ્રહનું હતું.

એક વાત સાચી હતી કે ગ્લૅડસ્ટનની કારકિર્દી આખી [illegible] અમલદારી ઉપર ઘડાયેલી હતી, અને તે આપણાં [illegible] ~~[illegible]~~ રાજ પણ [illegible] ન હતા તે [illegible] ~~[illegible]~~ અમલદાર [illegible] હતા અને ગ્લૅડ [illegible] [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] હતો. પણ ~~[illegible]~~ [illegible], અને [illegible] હતો. પણ [illegible] તેમ [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] તેમ ~~[illegible]~~ [illegible] છે. [illegible] ગ્લૅડસ્ટન [illegible] પણ [illegible] છે; ગ્લૅડ [illegible] હતો તે [illegible] પણ [illegible] છે; [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ પણ [illegible] — [illegible] ૧૮૭૮ માં [illegible] નથી. [illegible] "હું ગ્લૅડસ્ટન [illegible] "[illegible]" ~~[illegible]~~ છે!" "હું તે [illegible] "[illegible] પંક્તિનો જ [illegible] છે! xxx [illegible] ગ્લૅડસ્ટન. "[illegible] જ હતો!" [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] "[illegible] જ [illegible] છે". "ગ્લૅડસ્ટને [illegible] છે" xx ગ્લૅડસ્ટન તો "~~Conservatism~~ નો [illegible] "man of the masses" જ છે. આ [illegible] ૧૮૯૩ માં [illegible] ~~[illegible]~~ ગ્લૅડસ્ટનની [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ "man of the masses"

આજ હતો તે [illegible]—

ને ઠેકાણે "સ્વપ્નમૂર્તિ" કહ્યું અને એના ફકરામાં પણ સ્વપ્નનું ચિત્ર પકડ્યું ગણાશે. નાનાલાલનું જીવનમાં ~~[illegible]~~ ચિત્રવિચિત્રતાના શોખની કુદરતે કવિ~~[illegible]~~ ઉપર ~~[illegible]~~ [illegible] રસિકતાના છાયા પડેલ છે; એથી કવિના હૃદયને ઠેકાણે ગઝલોનો જ પક્ષપાત કરી છે, ત્યાંના એ ગુણપક્ષીઓમાં અતિશયોક્તિ જ કરતાં પોતાના ~~[illegible]~~ હૃદય વિચારો જ ઝળક્યા છે. એ પક્ષીઓમાં. — એ ઉમળકામાં — નાનાલાલ જે ઉલ્લાસ દેખાય છે તે, શાંત વિચાર કરતાં, ~~[illegible]~~ દલપતરામની પ્રતિભા ઉમળકે ઊભરાતી ભાવના રજૂ [illegible] કરતાં, છેક અંતરથી નહીં ગણો. નો [illegible] [illegible] ન ગણીએ તો.

હવે દલપતરામની ઉપેક્ષા જોઈએ. નર્મદ અને દલપતરામની જૂની સ્પર્ધા ~~[illegible]~~ ચાલતી આવી છે, અને ગુજરાતના બે જમાના-માં એક કાળે ભક્તિસંપ્રદાયમાં પણ [illegible] કવિ ખરી મનાતા હતા. ~~[illegible]~~ મનમાં જે વિચાર બંધાય છે તે અતિશયોક્તિ જ હોય છે. દલપતના [illegible] નર્મદ ~~[illegible]~~ [illegible] હતા અને નર્મદના [illegible] દલપત [illegible] [illegible] હતો. "દલપત~~[illegible]~~ [illegible]" [illegible] દલપતરામે પણ એ ઉપાડો [illegible] નર્મદે કરી હતી, અને દલપતરામે પણ ખૂબ એ જ ~~[illegible]~~ નહીં તો એવો જ વિચાર [illegible] હતો તે [illegible] લાગે છે. મનમાં [illegible] સુરતનિવાસીની [illegible] આવ્યું લાગે છે. [illegible] દલપતરામ [illegible] [illegible] કહ્યું છે અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ગયા અને તેની બુદ્ધિ [illegible] [illegible] દલપતરામને [illegible] ગયા અને [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] વિચારો [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] પણ આવ્યું [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] તે પણ આવ્યું [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] ન હતો અને [illegible] દલપતરામ [illegible] [illegible] દૂર [illegible] ન હતો અને [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] છે કે "~~[illegible]~~ દલપતરામની [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] છે કે "[illegible]" [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે". ~~[illegible]~~ ૧૮૮૩માં "[illegible] ગુજરાતી" એ [illegible] [illegible] [illegible] તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને ~~[illegible]~~ તેમાં [illegible] "દલપતરામના [illegible] કે [illegible] [illegible] [illegible] ભક્તિસંપ્રદાયમાં [illegible] [illegible] "[illegible] [illegible] હતો, પણ એ [illegible] તો [illegible] છે કે [illegible] [illegible] "[illegible] [illegible] [illegible] કવિ આ [illegible] [illegible] ગુજરાત "[illegible] [illegible] દલપતરામ જ છે"! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. નાનાલાલનું [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] દલપતરામની તેમનું ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] કરી.

૬૮.

"એ તો આવડું [illegible] [illegible] [illegible] છે કે [illegible] [illegible]
"કવિ તે કોણ :- [illegible] [illegible]!" x x "[illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] પ્રકાશે છે, અને વળી [illegible] પ્રીતિ ભરી આંખે [illegible] ન [illegible]
"મધ્ય રહી, તોપણ [illegible] [illegible] [illegible] તો એ ચંદ્ર આ [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે." [illegible]
ઉત્તમ શૈલી [illegible] કવિતાને [illegible], [illegible] શૈલી [illegible]
અને [illegible] [illegible] સાથે કરી, તેમાં કવિતાને [illegible] છે.
[illegible] "[illegible] [illegible] [illegible] છે, પણ તે શાંતિ અને [illegible]
"[illegible]". "[illegible] [illegible] એ જ આ કવિતામાં [illegible] [illegible]
"[illegible] છે." ~~[illegible]~~ એ "[illegible] [illegible] અને [illegible]"
છે." "[illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], અને [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] શાંત તો [illegible]
"[illegible] [illegible] રહ્યાં છે." [illegible] [illegible] [illegible] તેને [illegible] [illegible] છે
"[illegible] [illegible] છે." [illegible] [illegible] કરે છે કે
"[illegible] [illegible] શક્તિ આ કવિતામાં [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible]
"આ [illegible] કવિતાનો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] છે." [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

"~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~
[illegible] [illegible] [illegible]"

"હું તો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]", [illegible] [illegible], ~~[illegible]~~
કરે છે, તેમ [illegible] [illegible], ~~[illegible]~~ ઉત્તમ શૈલીને
ઉત્તમ [illegible] કરે છે — ~~[illegible]~~ [illegible] છે — તેમ ન તેનો
[illegible] [illegible] "Incommensurable" [illegible] છે — [illegible] [illegible]
કવિતાને પણ [illegible] [illegible] તો આ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. ~~[illegible]~~
[illegible] [illegible]. આ ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] શૈલી [illegible] "[illegible]" [illegible] છે — એ શૈલી ~~[illegible]~~
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible]
"[illegible] છે" અને તે [illegible] [illegible] [illegible] છે. — ~~[illegible]~~
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] પણ [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]
~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] તેમ [illegible] પણ [illegible] [illegible] છે. આ [illegible] [illegible] [illegible]
એ પણ તેનો [illegible] [illegible] [illegible] ન છે.
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible]

કહી કહેવાયું છે કે "કુશળમાં સુધારણા" [illegible] [illegible] કહે છે
કે "આપ લાયક [illegible] ના મહામૂલા [illegible] [illegible] વધુ
"ગુજરાત [illegible] [illegible] [illegible] કોઈ [illegible] ગરીબ [illegible]
"આમાં જ ગંમત રહેલી છે"* [illegible] "[illegible] છે અને [illegible]
છે" — "પણ તારું નામ તો [illegible] નથી"; — [illegible] [illegible]
[illegible] "[illegible] [illegible]" [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

આ પ્રમાણે જેને જેવું તે તેવું કહેવું [illegible]
તેવું તે તેવું કહી, કોઈને ખોટા આપી, કોઈને [illegible]
આપી, અમલદારને એક તરફી ખબર આપી, ન કહ્યું હોય તેને [illegible]
આપી, [illegible] [illegible] આપી, કોઈની ખુશામત આપી,
લખાણ આપી, કોઈને [illegible] આપી, [illegible] [illegible]
કોઈના લાભમાં ઉપેક્ષા કરી — અસત્ય કહી, [illegible]
[illegible] [illegible] વિરૂદ્ધ લખે છે,
[illegible] [illegible] પરીક્ષા કરવાં [illegible] "[illegible] ના [illegible]"
"[illegible] ના [illegible] અને [illegible] ના [illegible]
[illegible] છે, કોઈ [illegible] [illegible] ગુજરાતના [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] છે
[illegible] પરીક્ષા કરવાનું [illegible] નથી, [illegible] નથી,
[illegible] [illegible] [illegible] નથી, [illegible] અને [illegible]
અને સ્વતઃ [illegible] ગુજરાતની ભાષાની [illegible] [illegible]
[illegible] છે. તેની કોઈ [illegible] [illegible] વિરૂદ્ધ [illegible]
[illegible] [illegible], કોઈ પરીક્ષામાં [illegible] અને [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]; પણ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે,
અને [illegible] [illegible] અને [illegible] કરે છે, અને [illegible]
[illegible] નથી પણ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] કરતા નથી. [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible] નથી, પણ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible]
[illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible], અને [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] આવી [illegible]
[illegible]! ગુજરાતની [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] છે તેનું મૂળ જ આ "[illegible]" ની [illegible] છે.
[illegible] પરીક્ષામાં [illegible] [illegible] [illegible] છે — [illegible]
[illegible] છે [illegible] [illegible] [illegible] છે
આ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કર્યો છે.

૧૮૭૭-૧૮૮૦

૩૦. [illegible]

[illegible] "Who [illegible] reads my works" [illegible]

[illegible] unconscious [illegible] conscious [illegible] Theosophy [illegible]

[illegible] logical difficulty [illegible] Malabari British [illegible] "the fact generally observed that a Hindu lady when a little advanced in age is a better wife and perhaps a better woman than

a European woman of a similar age and status to reason and is amenable to the different forms of their marriages x x x The Hindu wife's religious impulses gain an ascendancy over those of relating to the world of happiness, till at last her whole soul fructifies into that sublime state — Sati-ism which is an offspring of religion rather than of love in all its transcendental glories. The European lady on the other hand, who marries for love or comfort and not because marriage is a sacrament — a duty — and nothing more, finds herself disappointed & ties of love begin to dissolve.

[illegible]

[illegible] allegorical [illegible] idealize [illegible]

[illegible] De Quincey [illegible]

૩૬ "[illegible] આ [illegible] વાંચવું ઠીક કરાવ્યું: [illegible]
[illegible] નથી". ગઈ ભાંગની [illegible] [illegible] [illegible] તેની
ઘણા સમય ઉપર [illegible] [illegible] [illegible] ભાગ્યે છે:

"Now fancy pains me. The intoxication has
"gone above the pleasure-point. Is fancy ever
"painful! Is it so in sobriety! Must be as
"it is in the other state! Why! Can't say but
"feel it to be true. What philosophy is this?
"On! On! How charming fancy! Pull on! I
"like it. I feel it is rain, but rain at thy
"hands is sweet. [illegible] says 'die', and [illegible]
"says "Fly." I know not what to do. I will
"go neither but go to sleep. But I cannot
"sleep and that is the cause of this un-
"easiness. Go to sleep then, then —: No. No.
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible]!" — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible]
તે [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]? [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] ન [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], તે [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]-[illegible]-[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible], તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] તેની
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે, [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે,
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] "[illegible]" [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] રાજકોટમાં [illegible] તેની માટે [illegible]

વઢવાણમાં આવ્યું હતું. [illegible]

[illegible]

"ગુજરાતી" હતો. રાજકોટ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

"very dull life" [illegible] લાગ્યું હતું કે રાજકોટનો

અને "dull" શું કહું તો [illegible]

પણ [illegible]

[illegible]

પણ [illegible]

[illegible]

[illegible] નહીં, પણ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] પણ [illegible]

[illegible]

[illegible] પણ [illegible] હતાં. [illegible]

[illegible]

[illegible] હતો. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] હતું, પણ [illegible]

[illegible] હતો [illegible]

[illegible] હતું, તે

[illegible]

[illegible]

[illegible] — [illegible] પણ [illegible] નહીં. [illegible]

[illegible] — [illegible]

[illegible] "[illegible]" [illegible]

[illegible]

[illegible] છે " [illegible]

૩૨ "હું હાલ આપેલા હીરાના હીરામાર ... ઘોડેસરનો વિચાર તો
"પાંચેક વર્ષનો હોઇશ ત્યાંથી જ કરી મૂક્યો" — એમ વળી આગળ કહ્યું
કહ્યું — "એ સ્વાભાવિક મહેનત ~~[illegible]~~ છે. આઠ નવ વર્ષનો થયો
"ત્યારે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે." "એ [illegible]-
"[illegible] હું આપણું [illegible] તેને [illegible]. તે જ માટે [illegible] [illegible]
"આવ્યો છે". ~~[illegible]~~ "પાંચ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] હું [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]-
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] વિચાર [illegible] કરે છે, [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે." [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]. આ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~
[illegible] કર્યું.

૧૮૯૧-૯૨. આ [illegible] [illegible], [illegible], [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે, [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]-[illegible]
[illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] "[illegible]"નો વિચાર કરવા [illegible]
[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કર્યું, [illegible] [illegible] [illegible] કરતા, [illegible]
[illegible] [illegible] કરવા, Epics ને National Ballads [illegible],

[illegible] ગુજરાતના [illegible] હિંદી [illegible] [illegible] કરવી,
અને ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીની [illegible] [illegible] સાથે [illegible]
કરવી. આ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
મુંબઈમાં [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરવા માંડ્યાં
અને [illegible] [illegible] [illegible] ગુજરાતનાં [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ગુજરાતની સાથે જોડાયેલી,
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] લાગ્યા. ગુજરાતના [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], અને નવલરામે [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], અને [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] "ગુજરાતના [illegible] [illegible]"
[illegible] [illegible] [illegible] છે. આ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] છે.
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ૧૮૫૦. [illegible]
"૧૮૫૪. [illegible] [illegible] [illegible]
૧૮૪૯-૫૦. [illegible] ૧૮૫૨ [illegible]
"૧૮૫૨. [illegible] (૧૮૫૩. [illegible] [illegible] [illegible])
"૧૮૫૬. ગુજરાતી [illegible] ૧૮૫૮ [illegible]. ૧૮૫૮ [illegible]
[illegible]. ૧૮૫૫. [illegible]. ૧૮૫૭. [illegible]. ૧૮૬૦
[illegible]. ૧૮૫૦-૬૧. [illegible] (૧૮૫૮-૫૯. [illegible])
[illegible]. ૧૮૫૮. [illegible] [illegible] [illegible]
૧૮૬૦. [illegible]. ૧૮૬૧. [illegible]
[illegible]. ૧૮૬૪-૬૬. [illegible]. ૧૮૬૯. [illegible]
૧૮૭૪-૭૬. [illegible] [illegible]. ૧૮૭૯. [illegible] [illegible]
[illegible]" [illegible]. "[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
A. [illegible] [illegible]" — [illegible] [illegible] છે.
"....... [illegible] [illegible] [illegible] હતાં"
"[illegible] [illegible] [illegible]"
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible]
[illegible], [illegible] નહિ".
."[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible],
[illegible], [illegible], [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] — [illegible] [illegible], [illegible] [illegible],
[illegible]: [illegible]:

[illegible]: [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]. ગુજરાતી [illegible], [illegible] [illegible], Stationery, [illegible].	[illegible] [illegible]. [illegible]. [illegible] [illegible]. [illegible]. [illegible]. [illegible]. [illegible]. [illegible]. [illegible] [illegible].

33 [illegible] Capitalism [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]:

1. [illegible]

"[illegible] (negative), [illegible]

[illegible]

2. [illegible]

[illegible] Anti-caste [illegible]

[illegible]

[illegible] curriculum [illegible]:

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

કેટલાક દિવસથી એક જ તેનો વિચાર કરું છું.
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
તે વિચાર છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] છે તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
છે. તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તે [illegible]
તો [illegible] નથી. પણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] છે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે કે "[illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] છે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે કે હું failure
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે! [illegible] [illegible] [illegible] છે કે [illegible]
"[illegible] - [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] કે [illegible] [illegible] તે [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible]" — [illegible] [illegible] નથી, પણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible]. આ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
પણ તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

ગુજરાતીમાં [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કે [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible], [illegible]-[illegible], [illegible]-[illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] તે [illegible] [illegible]
[illegible] "મહાત્મા" [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] તે [illegible] "[illegible]" [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. આ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible]" [illegible] [illegible] [illegible] જ [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] Publisher
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
Classics [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
છે, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible]-[illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છું તે [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે [illegible] [illegible] [illegible]
છે કે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] છું.

પબ્લિશર [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ૧૯૬૩-૬૪.
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] તે [illegible] [illegible] છે. [illegible] તો [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે [illegible]
"[illegible] [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] "[illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible]" [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

૩૪ [illegible] છે તેની [illegible] છે. [illegible]

[illegible]

[illegible] ૧૮૯૩ માં [illegible]

[illegible] : ૧. [illegible] :

[illegible] : હિંદના [illegible].

[illegible]

૨. [illegible] : [illegible]

[illegible]. ૩. [illegible] : હિંદના [illegible]

[illegible]

[illegible]. ૪. [illegible] : [illegible]

[illegible]. ૬. [illegible]

૫. [illegible] : [illegible] હિંદના [illegible]

— [illegible]

[illegible]. ૭. [illegible] : Humorous poetry / [illegible]

[illegible] : [illegible]. ૮. [illegible]

[illegible] : [illegible]. ૧૧.

[illegible] — ૧૦. [illegible] : [illegible] :

[illegible]

[illegible] ૧૨. [illegible] : manners,

customs, & and beliefs.

"[illegible] [illegible]

[illegible]?

"[illegible]

"[illegible]"

"[illegible]." "[illegible]

"[illegible] છે." [illegible]

[illegible] ગુજરાતના [illegible]

[illegible] છે. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

અને ગુજરાતને [illegible] ના પણ દૂર થઈ [illegible]

[illegible] મહાગુજરાત [illegible] આપણાં [illegible]

પણ ~~[illegible]~~ [illegible] મ. [illegible]

[illegible]

[illegible] રહ્યા હતા અને સરકારનાં

કેટલાંક પગલાં એવાં હતાં કે [illegible] સરકારને [illegible] નહીં

[illegible] સરકારે આ [illegible] વિરોધ

[illegible] અને વિરોધ [illegible] ઉપાય [illegible]. મહા-

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ગુજરાતની [illegible]

આવ્યું. [illegible]

હતી, [illegible] અને [illegible]

[illegible] આવ્યું. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] "મહા-ગુજરાત" [illegible]

[illegible]

[illegible] વિરોધ [illegible] પણ [illegible]

[illegible] ગુજરાતની [illegible]

[illegible] ગુજરાત [illegible] પણ [illegible]

[illegible] ગુજરાત [illegible] વિરોધ [illegible]

[illegible] ગુજરાત [illegible]

[illegible] વિરોધનું [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ગુજરાતી

[illegible]

[illegible] ગુજરાત [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] પણ [illegible]

૩૫ કહું કે બહાર કરવાની ફરજ વિશે હતી. આવા મન-ઉદ્ગારના વખતમાં શાંતિ [illegible] રાખનાર પાર પુરુષ વિરલા હોય છે. [illegible] આ વખતે [illegible] ગુજરાતના સાહિત્યમાં "હિંદ અને બ્રિટાનિયા" નામનું પુસ્તક રચ્યું. પુસ્તકના [illegible] મહાન ઇંગ્લંડ [illegible] "Ode on the Mountain-top" નામનું [illegible] ભાષાંતરનાં [illegible] પૂર્વે [illegible] "[illegible]" નામના [illegible] [illegible] ઘણું કરી [illegible] અને [illegible] આ વિષય [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પ્રકાશ [illegible] [illegible] [illegible]

આ વિષય [illegible] મિ. ઇચ્છારામે હિંદ અને બ્રિટાનિયા લખ્યું, અને રાજાએ [illegible] રાજદ્રોહ [illegible] ઉપર મુકદ્દમો [illegible], પુસ્તક ઉપર [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નહીં. મિ. [illegible] [illegible] પુસ્તક [illegible] [illegible] [illegible] નથી, પણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નથી, પણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] મિ. ઇચ્છારામના પુસ્તકમાં આ [illegible] [illegible] [illegible] નથી. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આ પુસ્તકનું [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] રાજાની [illegible] [illegible] [illegible] આ [illegible] પુસ્તકની [illegible] [illegible] નથી, અને [illegible] આ [illegible] પુસ્તકની [illegible] [illegible] નથી. પણ રાજાની [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] રાજાની [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરે છે, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે, અને આ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે તે [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] કરે છે [illegible] કરે છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. પણ [illegible] [illegible] પણ [illegible] છે કે [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] છે, [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે [illegible] આ [illegible] [illegible] [illegible] છે અને [illegible] [illegible] છે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નથી. [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] છે અને [illegible] પણ [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] પણ [illegible] [illegible] [illegible] છે.

આ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] ગુજરાતી [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] વિચાર [illegible]

[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]

[illegible] , [illegible]

[illegible] Rhetoric ~~[illegible]~~ [illegible] , [illegible]

[illegible] વિચાર કરે છે, [illegible]

[illegible] કરે છે, [illegible] છે, [illegible]

[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]

[illegible] છે, [illegible]

[illegible] છે : મિ. [illegible] છે, [illegible]

[illegible] છે, [illegible]

[illegible] છે, [illegible] છે [illegible]

[illegible] મદદ [illegible] વિરોધ [illegible] ."

[illegible] કે "[illegible] વિચાર [illegible]

"વિચાર [illegible] છે, [illegible] — [illegible]

"[illegible] —

"[illegible]

"[illegible] મદદ [illegible]

"[illegible] મદદ [illegible] (Anachronism) [illegible]

"[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]

"[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]

"[illegible] — [illegible]"

[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~

[illegible] , [illegible] , [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] છે : "[illegible]

"[illegible] છે. x x [illegible]

"[illegible] છે. [illegible] ,

"[illegible] -

"[illegible] છે." "[illegible]

[illegible] ? [illegible]

[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] ,

"[illegible]

"[illegible] . [illegible] છે [illegible]

"[illegible] , [illegible] ~~[illegible]~~

"[illegible] . [illegible]

"[illegible] ~~[illegible]~~

[illegible] છે."

૩૬
૧૮૮૫-૮૭.

૧૮૮૬માં [illegible] મહીપતરામ [illegible] પેન્શન [illegible] નવલરામ [illegible]

[illegible]

"A man full of warm speculative benevolence may wish his society otherwise constituted than what he finds; but a good patriot and a true politician always considers how he shall make the most of the existing material of his country. A disposition to preserve and an ability to improve taken together would be my standard of a statesman." [illegible]

આમ કરતાં કરતાં [illegible] આવે છે. [illegible]

[illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] આવે છે. [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]

[illegible] ને [illegible] આવે છે, અને [illegible] [illegible]

~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]

નહિ, [illegible] [illegible] છે, [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]

~~[illegible]~~ [illegible] [illegible]

~~[illegible]~~ [illegible]

[illegible]: "It appears I am living against
"my nature." "I lead a dreamy life × × [illegible]
"[illegible]! I × × × I am ashamed
"to be awakened from my working dreams on
"which I lead my "real" life. × × Is it my mind
"getting old or of old unprogressive views? Seems
"like a fact. No remedy? Is it simply a result
"of physical laws? [illegible] old [illegible]
"[illegible] છે. [illegible] Real life છે.
"[illegible] dreamy life [illegible] છે [illegible]
"My nature is [illegible] — [illegible] છે —
"[illegible]? × × × [illegible] છે? [illegible]
"[illegible] છે? — × × × [illegible]
"[illegible] છે [illegible]." ~~[illegible]~~
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] છે. ~~[illegible]~~ [illegible]
~~[illegible]~~ [illegible] "The soul is smothered in the veil
"I am stuck in habit. The soul is smothered in the veil
"of worldliness. Music [illegible] છે × × Then pantheism is wrong."
[illegible] છે. "[illegible] — [illegible]
"[illegible] × × Am I too worldly! What a
"strong contrast to the [illegible]! [illegible]
"[illegible] છે [illegible] worldly [illegible] છે? [illegible]
"[illegible] છે? [illegible]? [illegible]
"[illegible]? I am getting a real theosophist now."
"My feelings are naturally of that order." "Am I [illegible]?
"[illegible]. [illegible] self-knowledge
"[illegible] છે? [illegible]." × × × "My sensual
"nature has sunk in the intellectual element of soul!"
[illegible], [illegible], [illegible]
[illegible] છે, [illegible] છે, અને [illegible]
[illegible] છે.

૩૮.

શરીરે કંઈ કર્યું નહીં, દિવાનની ચાકરી કરી. પણ [illegible] રાજ્યખટપટે વિચિત્ર સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું. [illegible] [illegible] રાજકોટમાં જ [illegible] [illegible]. ત્યારે [illegible] [illegible] [illegible] ચાકરી કરવા લાગ્યા. [illegible], અને [illegible] [illegible] [illegible] ચાકરી લાગ્યા.

નવલરામનું શરીર [illegible] [illegible] કંઈક [illegible] હતું. [illegible] [illegible] કંઈ નહીં ને કંઈ [illegible] [illegible] [illegible]. પણ રાજકોટ નોકરી [illegible] શરીર [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] રાતે [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] નોકરી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] શરીરને [illegible] [illegible] [illegible] હતો કે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] શરીર [illegible] [illegible] વાત. રાજકોટ છોડી [illegible] [illegible] શરીર [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] નોકરી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] "[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કંઈ કર્યું:" [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતા નહીં તેમ [illegible] [illegible]

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નહીં, [illegible] [illegible] [illegible] નહીં તો [illegible]." [illegible] [illegible] [illegible] નવલરામ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], અને [illegible] [illegible] પણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] નહીં. [illegible] પણ [illegible] કંઈ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કહ્યું કે [illegible], ત્યારે નોકરી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

૨૦ અને પાછળથી આવનાર આ હેતુ માટે કે ઉપજાવ્યાં. એ આવતાં
આવતાં આપણે હાથ ઉંચકી લઈ અને પકડી પકડ્યો તેની
સાથે ખૂબ અથડાતા આવ્યા, અને કેટલાક બંધ છોડી છૂટવાનું સાહસ
કરી ગયા. વિદેશી પ્રતિભા આપણને અનુસરનારી માલિકોનો સંબંધ-
કુટવાનું બંધ રાખી [illegible] એમ કરી શિક્ષક જેમ કહેવાતી. [illegible]
[illegible] સાંકળ, મિત્રો,
સાહિત્યકાર, સર્વ, એકના પ્રમાણમાં કુટતા રહ્યા. નર્મદના વિદ્યાર્થી-
ઓએ [illegible] ગદ્ય અને [illegible] પ્રસિદ્ધ રીતે કર્યો.
[illegible] કવિઓના ગુજરાતીકરણની પરંપરા કવિઓ કવિતામાં
રોપ્યા, અને ઉર્દૂ દલપતરામે કવિતા-સંસ્કૃતિ રીતે-નીતિ ભેદ ફેરવી.
ગુજરાતની વર્તમાનમાં અને પ્રગતિ ઇતિહાસ આ નવી ભાત નોંધી. નવલરામ
આ સંસારમાં ધાર્મિક - ક્રાંતિરીતે - રાજકીય - થઈ ગયા; એનું રીતે હતું
ન હતું થઈ ગયું. એમના ૧૮૫૭ના બળવાની [illegible] મહત્ત્વ
એની અને ૧૮૮૮ના [illegible] [illegible]
એ આ ભાત બની. [illegible]
[illegible] નવલરામ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] કુંવર [illegible]
કહેવું અને [illegible] પ્રિય વાંચનાર! નવલરામ [illegible] [illegible] કોઈ
[illegible] [illegible] અને [illegible] પણ રહી. નવલરામ [illegible]
[illegible] નહિ કર્યું, [illegible]
રાજ ન હતા, [illegible] કુંવર [illegible] [illegible] નહિ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] ન હતા, [illegible]
[illegible] [illegible] કોઈ મોટા [illegible] ન હતા, [illegible] ન હતા,
ન હતા, [illegible] ન હતા, અને [illegible] [illegible]
ની આવા આવનારની [illegible] [illegible] [illegible] કે [illegible]
[illegible] તો આ [illegible] શો
કહો કોણ છે? નવલરામે શું કર્યું, [illegible] વાંચનાર, તો હું મોટાં
[illegible] છે? અને આ [illegible] [illegible] કે [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] ન [illegible] [illegible] [illegible]
મોટાને માટે પણ મોટા છે અને નાનાં [illegible] [illegible]
નાનાં [illegible] તો મોટાં છે; [illegible] મોટાં [illegible] પણ [illegible] મોટા?
[illegible] નથી છે, [illegible] આપણા [illegible] [illegible] મોટાં;
"મોટાં નાનાં બહુ મોંઘાં, તો નાનાં પણ મોટાં."
"[illegible] રવિ [illegible] તો [illegible] [illegible], આપણા [illegible],
આપણું ગુજરાત તો, આપણા ગુજરાતીઓ તો, આપણા પ્રમાણમાં નવલરામ પણ
અને તો એમ નહિ [illegible] કે આપણે આપણા [illegible] નવલરામનું [illegible]
[illegible] હતા! નવલરામ [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible]
કોણ કર્યું છે? [illegible] [illegible]

ની કેટલી ભાવ હશે! એના ... મનમાં ઉભરો ઘણો છે તે હું ... વિચારું છું ... [illegible]

... આંખે અને હૃદય ... [illegible] છે! ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

જેના હૃદયમાં ... કહેવાનું કે તેમનું રાજ્ય તેમના ... [illegible] ... હૃદયમાં

ભરેલું. તેમ જ ... [illegible] તેમના ... [illegible]

હતું. વાંચતું, ~~[illegible]~~ વિચારતું, અને લખતું: એ બધા વિચારો,

... [illegible] ... તેમના ... [illegible] હતા.

... [illegible] ... પણ તેમના

... [illegible] ... પ્રમાણે ... [illegible]

... પ્રમાણે ... [illegible] પ્રમાણે — ... [illegible] ~~[illegible]~~

... [illegible] તો પણ તે એમને ... [illegible]

~~[illegible]~~ ... [illegible] હતું, ... [illegible] ... હતું. ઈશ્વર અને

... [illegible] ... કરવા; છતાં ... [illegible],

... [illegible] ~~[illegible]~~; ~~[illegible]~~ ... [illegible] હતા, અને

... [illegible] ... પ્રકૃતિના ... [illegible] ~~[illegible]~~

એ પ્રકૃતિ ... [illegible] — ... [illegible] ~~[illegible]~~ ... [illegible]

... [illegible] છે, પણ ~~[illegible]~~

... [illegible] છે; આ ... [illegible] ... પ્રકૃતિ એ જ ... [illegible] છે

~~[illegible]~~ ... [illegible] પણ ... [illegible]

— ~~[illegible]~~ ... [illegible] ... માટે,

... [illegible] — તો

~~[illegible]~~ ... [illegible] નહીં અને ... [illegible] — એ ... [illegible]

... [illegible]! — ... [illegible] ... [illegible]

... [illegible] નિરંતર ... [illegible] ~~[illegible]~~ ... [illegible]

અને ... [illegible]! ... [illegible] પ્રકૃતિ - ઉદ્યોગ - એ જ ... [illegible] છે એ

... [illegible] છે, તે ... [illegible] ... [illegible]

... [illegible] ... [illegible] નિરાધાર ... [illegible].

... [illegible], અને ... [illegible] ... [illegible] ... પણ એ અને

... [illegible] પ્રકૃતિ ... [illegible] છે; ... [illegible] ... [illegible]

... [illegible] એ જ ... [illegible] છે; ~~[illegible]~~ ... [illegible]

... [illegible] છે અને ... [illegible] ~~[illegible]~~ ... [illegible]

... [illegible] ~~[illegible]~~ ... [illegible] કરે છે તેની ... [illegible]

... [illegible] ... પ્રમાણે એ પ્રકૃતિના

... [illegible] ~~[illegible]~~ — ... [illegible] — પ્રકૃતિ જ ... [illegible] છે, અને

... [illegible] પ્રકૃતિનાં ... [illegible] તેમાં ... [illegible] કરવાં માટે

... [illegible]. એ ~~[illegible]~~ પ્રકૃતિ, એ ઉદ્યોગ, ... [illegible]

... [illegible] છે અને તે ~~[illegible]~~ ... [illegible] ~~[illegible]~~ પણ ... [illegible] ~~[illegible]~~ ... [illegible] છે જ.

सर्वकर्माण्यपि सदा कुर्वाणो मद्व्यपाश्रयः।
मत्प्रसादादवाप्नोति शाश्वतं पदमव्ययम्॥ भगवद्गीता.

૫૮. 34

चेतसा सर्वकर्माणि मयि संन्यस्य मत्परः।
बुद्धियोगमुपाश्रित्य मच्चित्तः सततं भव॥

ઘણાક પ્રવૃત્તિઓમાં તો શુદ્ધ કરવાની ના કહેશે તેનો સંહાર
છે અને તેનાથી જ વિનાશ છે અને એ શુદ્ધ તે જ કર્મ છે અને
એ શુદ્ધ જ અર્થ કુળધર્મ બહાર છે.

मच्चित्तः सर्वदुर्गाणि मत्प्रसादात्तरिष्यसि।
अथ चेत्त्वमहंकारान्न श्रोष्यसि विनङ्क्ष्यसि॥
यदहंकारमाश्रित्य न योत्स्य इति मन्यसे।
मिथ्यैष व्यवसायस्ते प्रकृतिस्त्वां नियोक्ष्यति॥

આ યુગનો તો પ્રકૃતિ જ શુદ્ધ કરાવનારી છે — એને ના કહેશે
તે નહીં ચાલશે. આ યુગ, આ મારી પ્રકૃતિ, આ મારા
વિરુદ્ધ — સર્વનો કર્તા ઈશ્વર છે અને ઈશ્વરની ઇચ્છા એ કે
એને જ કહ્યું છે:

ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति।
भ्रामयन्सर्वभूतानि यन्त्रारूढानि मायया॥

એ ઈશ્વરની આણ ઇચ્છા — આનો જ કૃતિ જ શરણ છે
પરા શાંતિ ~~[illegible]~~ અને શાશ્વત સ્થાન

तमेव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत।
तत्प्रसादात्परां शान्तिं स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतम्॥

આ કળિયુગમાં તો નરને કળિયુગનો વા વાનો નચાવનો ~~[illegible]~~.
કરોડોનો ^આ ઉપરાં જ ~~[illegible]~~ માનાંતર છે
અંગ્રેજ કાર્લાઇલનાં વાક્ય — વાંચું જ
નોંધ — આ જ બોધ આપે છે:

"Laborare est Orare. In a thousand
"senses, from one end to the other, True
"Work is Worship. He that works, whatsoever
"be his work, he bodies forth the Form
"of Things Unseen: a small Poet every
"Worker is. x x x The Unseen Powers
"had need to watch over such a
"man; he works for us and for
"the Unseen. Alas, if he look to the

unseen Powers only, he may as well quit the business. His ~~no~~ No-thing will never rightly issue as a Thing, but as a Deceptibility, a sham-thing, — which it had better not do! × × × As in battle and the shock of war — for is not this a battle? — thou too shalt fear no pain or death, shalt not love no ease or life!"

Unseen Powers ને શરણે — ઈશ્વર [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] પ્રકૃતિને અર્થે [illegible]
~~[illegible]~~ કર એમ ~~[illegible]~~ જ છે. આ યુગમાં
~~[illegible]~~ પ્રકૃતિ નમસ્કાર [illegible] [illegible]
~~[illegible]~~ [illegible] જ્ઞાનવિનાની પ્રકૃતિ [illegible]
[illegible] છે. જ્ઞાન તે પ્રકૃતિ નથી, અને પ્રકૃતિ તે
જ્ઞાન નથી. પણ યુગનો ધર્મ તો પ્રકૃતિ [illegible]
~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] જ્ઞાન [illegible] [illegible]
[illegible] છે — ~~[illegible]~~ [illegible] પણ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ પ્રકૃતિને ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible]
~~[illegible]~~ પ્રકૃતિ

નવલરામે આ યુગનો આરંભ [illegible] છે, તે
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે, [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નથી, ~~[illegible]~~ "[illegible]"
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] "ઈશ્વર-[illegible]" [illegible] છે, ~~[illegible]~~ [illegible]
~~[illegible]~~ [illegible] "ઈશ્વર-[illegible]" [illegible] છે,
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પણ [illegible] [illegible]
[illegible] નવલરામને ~~[illegible]~~ [illegible] પણ ઈશ્વર-[illegible] [illegible]
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ [illegible] ઈશ્વર [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]? [illegible] ~~[illegible]~~
[illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] પણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નથી.

ગોવર્ધનરામ ત્રિ. માધવરામ ત્રિપાઠી.

મુંબઈ.
[illegible] ૧૯૪૭.